

821.163.41.09 Петровић Његош П. П
821.163.41.09 Јовићевић Р.
<https://doi.org/10.18485/sj.2024.29.1.2>

РАДМИЛО Н. МАРОЈЕВИЋ*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

Оригинални научни рад
Примљен: 17. 10. 2023.
Прихваћен: 12. 12. 2023.

РАДОЈИЦА ЈОВИЋЕВИЋ У ЊЕГОШОЛОГИЈИ (Увод. Фрагменти 1–3)

У овом раду** разматрају се, у три фрагмента, коментари двају десетераца *Горског вијенца*: „(збили ти се снови на Турчина!)” [ГВ 518] и „што се с црним задоји ђаволом” [ГВ 685] и једног слободног стиха *Духовног завјештања* (првог дијела *Тестамент*): „Хвала Ти Господи јер си ме на бријегу једнога Твојега свијета удостојио извести” [ДЗ 1], док се у уводу даје општи поглед на Р. Јовићевића као његошолога.

Кључне ријечи: Петар II Петровић-Његош, *Горски вијенац*, *Духовно завјештање*, оптаив, реконструкција предлога *с*, семантема.

0. УВОД

0.1. Радојица Јовићевић је научник вишеплане компетентности и стручњак широке обавијештености како у области свог наставно-научног ангажмана (упоредна граматика словенских језика и старославенски језик) тако и у области словенске филологије (ужи профил: руски језик и књижевност) и богословије (ужи профил: православно хришћанско учење). Та ширина и

---

* radmilo@mail.ru

** Из пројекта „Пјесничка дјела Петра II Петровића-Његоша у оригиналу и руским преводима” Института за славистику и филологију Паневропског универзитета Апеирон у Бањој Луци.

компетентност одражавају се и у седам студија из његошологије (осма библиографска јединица је поновљено издање) – и све су оне написане и објављене у XXI вијеку (четири и изложене на престижним научним скуповима).

Радојица Јовићевић је добио задатак од професора Радосава Бошковића да у докторату обради тему „Грчка и грцизирана *nomina propria* (њихови морфолошки и деривациони ликови) у старословенским и старим српским споменицима”, али је тема оправдано сведена на канонске старославенске споменике. Да је Јовићевићева компетенција распрострањена не само на старе српске споменике него и на нове књижевне текстове што се тиче грчких и грцизираних властитих имена и ономастике у цјелини свједочи сјајна студија *Два Његошева игумана* (Јовићевић 2006: 1–16). Ријеч је, наравно, о игуману Теодосији (Мркојевићу) и игуману Стефану, тј. о њиховим монашким именима и дериватима тих имена.

0.2. У уводу студије *Радосав Бошковић као његошолог* истакли смо следеће: „Питање Бошковићевог доприноса лексикографији писца, као практичној филолошкој области, на први поглед лако је разграничити од доприноса његовог коаутора. У првом издању *Рјечника* (Стевановић, Бошковић 1954) и у допунском тиражу првог издања (Стевановић, Бошковић 1957), издању које је поново слагано, пише да су га саставили Михаило Стевановић и Радосав Бошковић. У другом издању (Стевановић, Бошковић 1967), он је сада *Речник*, додаје се да су га они саставили ’уз сарадњу Радована Лалића’. У трећем се издању (Стевановић, Бошковић 1974) прецизира да је Стевановић саставио одреднице ’од А до О’, а Бошковић ’од О до Ш’. С обзиром на то да је половина текста последице слова О, могла би се ова двозначност разријешити исправком ’од П до Ш’ да та подјела није више административне природе. Састављачи су својим ученицима указивали да су читав текст заједнички радили, мада Никола Банашевић, у полемици с Михаилом Стевановићем, помиње онај дио *Речника* који је Стевановић обрађивао. Могло би се узимати да је Бошковићева интерпретација она која се у једнотомном рјечнику разликује од двотомног, али је проблем у томе што су сарадници Стевановићеви, да би убрзали рад на *Речнику Његошева језика*, укључивали у издање своју обраду и без консултације с уредником” (Маројевић 2022а: 44). Своју студију *Поводом црквенословенизама у Стевановићеву и Бошковићеву Рјечнику уз Цјелокупна дјела Петра II Петровића Његоша* (Јовићевић 2002: 355–362), мада је објављује у зборнику посвећеном Михаилу Стевановићу, Радојица Јовићевић није насловом ограничио на једног или другог аутора, па је дао скупно, што је било и методолошки оправдано, значајан прилог о доприносу двају његошолога лексикографији писца као научној области.

Посебно је значајна, и методолошки и фактички, расправа *Којим је језиком писао Његош* (Јовићевић 2008: 91–96): у њој је Радојица Јовићевић показао да Његош није писао на дијалекту него на књижевном језику, који

се тада налазио, како је оцијенио његов (и мој) професор Радосав Бошковић, „више пред формирањем него у формирању”. Јовићевић истиче да пјесничко дјело владике Рада премашује оквире књижевности и да је срасло с народном културом, из које је дијелом и потекло (Јовићевић 2008: 91). Како Његош своје идеје исказује пословичном сажетости, многи се стихови употребљавају као праве народне пословице у језичком простору знатно ширем од његове Црне Горе (Јовићевић 2008: 92). Аутор указује да Његош у свом пјесничком, у основи народном језику, употребљава и турцизме у зависности од контекста, па ту констатацију илуструје и прецизира именицама *чорба*, која је туркизирани иранизам, и *сахан*, која је опет туркизирани арабизам (Јовићевић 2008: 93). Истиче испреплетаност русизама и црквенославенизама с домаћом пјесничком традицијом, а за стихове:

„[...] Вељї јеси творче и господи
и чудна су творенија твоја –
величеству твоме краја нѣј’ма!” –
[ЛМ 598–600]

налази старославенски извор у *Синајском псалтиру* констатујући да је то Његошева пјесничка трансформација молитве из *Чина великога водоосвећења* на Богојављење (Јовићевић 2008: 94; претходно и у: Јовићевић 2002: 359–360).

0.3. Радојица Јовићевић је отпочео тему *Јован Вуковић као његошолог* (Јовићевић 2004: 39–47). То је, заправо, а у складу с нашом класификацијом, само први фрагмент теме: аутор прегледно и зналачки оцењује један критички приказ (Вуковић 1955), за који каже, већ у првом пасусу, да се у њему проф. Вуковић као његошолог исказао више него у споменутим библиографским јединицама. А споменут је рад о десетерцу, који има и верзију на енглеском језику, којег је цјелисходно разматрати са другим тумачима Његошева стиха (ни за нас он није био инспиративан), и рад о тумачењима облика **рано** у другом стиху *Тужбалице сестре Батрићеве* (Вуковић 1942), који смо подробно размотрили у првом фрагменту расправе *Бранислав Остојић као „његошолог”* (Маројевић 2023а), а који је поново објављен у монографији *Његош и његошолози* (Маројевић 2023б: 132–141).

Критички приказ првог издања Његошевих *Цјелокупних дјела* који потписује [Јован] Вуковић инспирисао је Радојицу Јовићевића да први и образложи перфекатско тумачење 518. стиха *Горског вијенца*, „Збили ти се снови на Турчина” (Јовићевић 2007: 51–68), што ћемо размотрити у првом фрагменту ове расправе [види т. 1].

0.4. Други фрагмент овог рада [види т. 2] друга је студија случаја дискусионог карактера. У њему се разматра чланак *О тумачењима стиха „Што се црним задоји ђаволом...”* (Јовићевић 2014: 111–120), први у којем се аргумендује старо и увријезано тумачење спорног стиха.

0.5. У трећем фрагменту студије [види т. 3] размотрићемо Јовићевићев рад *Књижевни род, мото и језик Тестаментa Петра II Петровића Његоша* (Јовићевић 2016: 97–109; незнатно скраћено: Јовићевић 2019: 12–19), који је веома инспиративан и за даљу дискусију о Његошевим лексемама и семантемама (и поетемама).

Фрагмент 1. (Збили ти се снови на Турчина!) [ГВ 518]

1.1. У опсежном приказу првог издања Његошевих *Цјелокупних дјела* Ј[ован] Вуковић је оспоравао тумачење 518. стиха *Горског вијенца* за које се Видо Латковић определијелио: „Неће бити добро ни Вуловићево ни Банашевићево тумачење (у основи исто) за стих 518. [...] пре ће бити на своме месту тумачење које је Решетар дао још у првом свом издању *Горског вијенца* (в. и код Ђукића). И Вуловић се од објашњења које Л[атковић] овде наводи оградио пошто је чуо од једнога Херцеговца који је знао *Горски вијенац* напамет 'да ће то значити: све једнако о Турчину мислиш' (в. *Просветни гласник*, Бгд, 1891, стр. 59). Ја мислим да би за смисао за који се Л[атковић] с Вуловићем и Банашевићем опредељује Његош употребио знак узвика, као што то у сличним случајевима чини (в. текст првог издања)” (Вуковић 1955: 333). – Св[етислава] Вуловића Ј[ован] Вуковић нетачно интерпретира: Вуловић се није од свог тумачења оградио пошто је чуо од једнога Херцеговца „да ће то значити: све једнако о Турчину мислиш” него је то мишљење само навео, без икаквог коментара [види т. 1.2.(4)]. Интерпункција првог издања, с повлаком на крају анализираног стиха, а нарочито рукопис, у коме је повлака и на крају претходног стиха, нимало не иду у прилог тумачења за које се Вуковић опредјељује, закључили смо – у монографији „Текстологија Горског вијенца” приложеној критичком издању (Маројевић 2005а: 626–628) – преглед историје питања о првом тумачењу 518. стиха *Горског вијенца*, које смо оцијенили да је погрешно.

1.2. Селектоваћемо тумачења на која се Вуковић позива додавши им први коментар (Стефана Митрова Љубише) и интертекстуалну паралелу из једне од *Приповијести црногорских и приморских*, док исцрпну историју питања доносимо у студији која се паралелно са овим радом објављује у *Зборнику Матице српске за књижевност и језик* (Маројевић 2024а).

(1) Једни коментатори глаголски облик повједочен у 518. стиху *Горског вијенца* читају с краткосилазним акцентом на првом слогу: *збили се* (коме) *снови на* (кога) полазећи од тога да је то радни глаголски придјев у функцији (кръег) перфекта у дословном значењу 'твоји снови су се сабили, концентрисали на Турке'.

Ово, перфекатско тумачење најприје је изнио први коментатор спјева, Стефан Митров Љубиша, али у пренесеном смислу: „Sve sanjaš o Turcima” (Љубиша 2023 (1868): 237 (27, нап. 8).

Интертекстуалну паралелу налазимо у Љубишиној приповијести *Поп Андоровић нови Обилић*: Провидник се насмије: „Што су вам се збили снови на Турчина? Не мисли се паши на вас, но чека час по час од султана сјекиру за врат, а откад сте стали на мир са Спичанима, нема ни рад шта. То вас неко страши и воду мути како би боље уловио рибицу. Чувајте се од домаћијех паша и бегова, а за Турке ја ћу се старати нека вас глава не боли.” (Љубиша 2001: 118; уп.: Љубиша 1924: 154).

Потпуно је извјесно да је наведена упитна реченица заправо конкретизација сопственог коментара *Горског вијенца* – и парафраза погрешно схваћеног Његошевог стиха, који је стварно уметнута узвична оптаивна конструкција. Примјером би се могао образложити жанр антикрилатема – Његошевих стихова који се погрешно тумаче и погрешно примјењују. Други такви примјери могу бити стихови *Нека буде борба непрестана* и *Нека буде што бити не може* [види т. 1.5], који се из неутралне условне реченице оригинала у антикрилатемама преносе у експресивну узвично интонирану императивну конструкцију.

(2) Перфекатско тумачење, као једино, наводи Милан Решетар у првих осам издања које је приредио комбинујући своје дословно с Љубишиним пренесеним значењем: „скупили су ти се снови на Т[урчина], једнако о Т[урчину] мислиш” (Решетар 1890: 116; исто у: Решетар 1892, 1920); „сабили (скупили) су ти се снови на Т., једнако о Т. мислиш” (Решетар 1923: 39). У посљедња два издања *Горског вијенца* коментатор наводи оба тумачења, али предност даје овом: „сабили (скупили) су ти се снови на Т., једнако о Т. мислиш; други узимљу да то значи: Бог дао да се оно зло о којему сновиш (које предвиђаш) испуни на Турчину” (Решетар 1928: 34; цит. по: Решетар 1940: 34).

(3) Тумачећи стихове 517–518. као цјелину, од овог објашњења полази Трифун Ђукић, али и он комбинује пренесено и дословно значење: „Нешто важно проучаваш и размишљаш; све су ти мисли окренуте на Турке, само о њима сањаш” (Ђукић 1941: 148; исто у: Ђукић 1944: 153).

(4) Други коментатори глаголски облик посвједочен у 518. стиху *Горског вијенца* читају са дугоузлазним акцентом на првом слогу (*збили се*) полазећи од тога да је то радни глаголски придјев у функцији оптаива у значењу ’нека се твоја страховања збуду (остваре, обистине) на потурицама, о њихову главу’. А то је тумачење по нашој оцјени – тачно.

Први је наведени стих овако протумачио Свет[ислав] Вуловић у студији посвећеној првом (Кирстеовом) преводу спјева на њемачки језик супростављајући то своје тумачење мишљењу једног анонимног Херцеговца: „Ја мислим, да овај стих значи: да Бог да твоји зли снови, који те канда муче, Турчину зло наслутили, т.ј. на њему се сан испунио (збио, догодио); али ми један прост Херцеговац, који *Горски Вијенац* на памет и Црну Гору у накрст

зна, рече, да ће то значити: све једнако о Турчину мислиш, да је, дакле, овде *збили се* = скупили се” (Вуловић 1886: 32–33 (претходно у: *Самоуправа*, Београд, 20. јула 1886, I, бр. 67, 1)).

(5) Никола Банашевић није мијењао коментар 518. стиха *Горског вијенца*: он прихвата оптативно значење облика и у чланку (1925) и у издањима (прво је из 1973).

У чланку написаном поводом осмог Решетаревог издања (Решетар 1923) Никола Банашевић се осврће и на значење 518. стиха: „Г. Решетар [...] узима да *збити* од *сабити* значи овде *скупити*. Ми држимо да је то тумачење потпуно погрешно, јер се глагол *збити се* употребљава у Црној Гори и у једном другом значењу и то баш у сличним фразама. *Збити се* значи и *догодити се*, па онда *испунити се*, и када се некоме каже ’Збили ти се снови на Турчина’ то значи: ’Оно што си ти сањао, не испунило се, не догодило се теби него Турчину!’ Али то се не каже само оном ко је рђаво сањао за време спавања, него и оном ко је суморан, ко се бори с неким тешким мислима, које човека муче као и тешки снови. Дакле, Вук Мићуновић не констатује да владика једнако мисли о Турчину него изражава жељу да се све оно о чему владика размишља и што га мучи сручи на непријатеља, на Турчина” (Банашевић 1925: 59).

Касније, приређујући своје издање *Горског вијенца*, Банашевић овако објашњава стихове 517–518: „О нечему крупном размишљаш. Нека се све зло на које мислиш и које сањаш сруши [сручи – Р. М.] на непријатеља. Вукова пословица бр. 2884 каже: ’Ко о чему мисли, о ономе и сања.’” (Банашевић 1973: 209; исто и у: Банашевић 1993: 209). У Банашевићевом коментару реконструисемо штампарску грешку: умјесто *сруши, како је одштампано у свим његовим издањима *Горског вијенца*, треба да стоји *сручи*, како је наведено у чланку (Банашевић 1925: 59).

(6) Друго, оптативно тумачење разматраног облика специјално је обрађивао Видо Латковић прихвативши га и у своме коментару.

У другом дијелу чланка *Неколико места у „Горском вијенцу”* (поводом коментара г. Решетара) Видо Латковић даје историју питања о тумачењу 518. стиха *Горског вијенца* и наводи аргументацију у корист другог, тачног тумачења разматраног фразеологизма: „Преводилац дела на немачки, Ј. Кирсте, (чији је превод штампан 1886, дакле пре првог издања *Г. в.* с коментаром г. Решетара) стих је превео: ’Mögen sie dir in Erfielung gehen’. (Нека би ти се (снови) испунили). Израз *збити се*, који се иначе двојако тумачи, Кирсте је правилно разумео (испунити), али превод ипак није најсрећнији. По том преводу, наимае, могло би се мислити да је владика Данило сневао о лепим стварима и да је Мићуновић пожелео владици да му се ти снови испуне. А није тако: владика је нешто тешко, зло, мислио (’у образ си као земља доша’, каже му Мићуновић) и Мићуновић је пожелео да се те зле мисли испуне на

непријатељу. Али пошто се у овом случају ради о значењу израза *збити се*, то правилно разумевање Кирст[е]ово треба навести. Израз је правилно схватио и Св. Вуловић; он је, приказујући Кирстеов превод [С. Вуловић: 'Његушев Г. в. у немачком преводу', *Самоуправа* 1886], казао да збити се значи *догодити се*. А г. Решетар је сасвим друкче разумео израз, за њега 'збили ти се снови' значи што и 'сабили ти се (скупили ти се) снови' и у том тумачењу, које је дао 1890, остао је доследан до данас. Г. Љуб. Стојановић је у два маха, 1891 и 1923, наглашавао да *збити се* значи *догодити се*, а такво тумачење дао је и г. Д-р Никола Банашевић [Д-р Н. Банашевић: 'К тумачењу Г. в.', *Летопис*, 306, 1925, 57.], те је г. Решетар, тек у деветом издању 1928, уз своје погрешно мишљење унео и тачно Кирсте–Вуловић–Стојановић–Банашевићево. Своје тумачење г. Решетар је требао потпуно избацити. Реч *збити се*, *збудем* најчешће се у значењу *испунити*, *догодити* и употребљава у Ц. Г. Отакар Колман, пристајући и сам уз тумачење Вуловић–Стојановић–Банашевић, наводи [О. Kolman: 'Dva české překlady Njegošova *Horského Věnce*', *Slavia*, VI, 394] једно место из народне песме *Женидба Максима Црнојевића*, где се иста реч у сличном случају употребљава у значењу *догодити се*: 'Зао санак сестрићу Јоване, / Бог годдио и Бог догодио, / на тебе се такви санак *збио*', што је један доказ више да се израз само тако може и тумачити" (Латковић 1930: 154–155 (исправили смо очите штампарске грешке)).

Оптитивно тумачење Видо Латковић прихвата и у свом првом коментарисаном издању *Горског вијенца* (Бошковић, Латковић 1952: 169), али се он не позива на ово своје тумачење него цитира одломке из објашњења Светислава Вуловића [види горе т. 4] и Николе Банашевића [види горе т. (5)]; додуше, цитира их нетачно и (у првом издању *Цјелокупних дјела*) ијекавизира Банашевићев екавски текст.

Зашто се Латковић у свом коментару не позива на свој чланак? Свакако зато што је поштовао научни примат наводећи прва тачна тумачења – није поновио оно што се замјерало Милану Решетару који (у каснијим издањима) уопште не помиње своје претходнике чији је коментар преузео.

1.3. Вуковићеву аргументацију [види горе т. 1.1] Видо Латковић није прихватио: он не мијења коментар 518. стиха *Горског вијенца* у допунском тиражу првог издања које је поново слагано (Бошковић, Латковић 1957: 169) [види т. 1.2.(6)]. Напоменимо да је Латковић први разматрао Његошеву биљешку о интерпункцији и узимао је у обзир у издањима *Горског вијенца* која је приређивао најприје сам, а онда у сарадњи с Радосавом Бошковићем, али му сугестија Јована Вуковића очито није била убједљива.

Не мијења своје полувијековно тумачење ни Никола Банашевић у својим (критичким) издањима *Горског вијенца* [види т. 1.2.(5)], али је истраживач говора Пиве и Дробњака ипак инспирисао Радојицу Јовићевића да покуша,

Вуковићевим аргументом, образложити перфекатско тумачење спорног облика.

1.4. Прије него што је написао студију о значењу стиха „Збили ти се снови на Турчина” Радојица Јовићевић је објавио рад *Јован Вуковић као његошолог* [види т. 0.3]. У њему он подробно цитира и парафразира Вуковићево разматрање тога стиха, па га чак у фусноти библиографски допуњује, али је грешком навео десето Решетарево издање, у којем се наводи и друго тумачење, умјесто првог издања, у којем је представљено само прво, перфекатско тумачење (Јовићевић 2004: 41).

У предметном раду (Јовићевић 2007) аутор подробно и прегледно излаже историју питања о тумачењу 518. стиха *Горског вијенца* и начину његове ортографске презентације, па цитира и мишљење Јована Вуковића [види горе т. 1.1] апострофирајући да, ако би стих значио „да Бог да твоји зли снови, који те канда муче, Турчину зло наслутили, тј. на њему се сан испунио (збио, догоди)”, онда би Његош – по ријечима Јована Вуковића – иза тога стиха употријебио знак узвика („као што то у сличним случајевима чини”). Затим развија Вуковићеву идеју: „**Те сличне случајеве, међутим, треба погледати не само у првом издању** (како упућује Јован Вуковић), **већ и у сачуваноме делу рукописа *Горског вијенца***, где се види аутентична Његошева интерпункција” (Јовићевић 2007: 61) – и наводи неколико „сличних случајева” према рукопису *Горскога вијенца* уз закључак да је тешко повјеровати да би Његош изоставио знак узвика да је имао у виду оптаивно значење.

Јовићевићеву студију пропратићемо неколиким оцјенама – двјема општим и методолошким, и двјема конкретизованим и критичким.

Прва општа оцјена тиче се значаја Јовићевићевог (иницијално Вуковићевог) коментара 518. стиха *Горског вијенца*: то је први коментар у којем се и образлаже прво, перфекатско тумачење спорног облика, тј. наводи се аргументација која би га могла подупријети.

Друго. Кад се чита Јовићевићева студија од почетка па скоро до краја, стиче се утисак да појединости ауторова погледа на историју питања (која је, додуше, у мом критичком издању већ била презентирана) иду ка томе да се потврди друго, оптаивно тумачење облика. А то говори у прилог објективног (и свестраног) приступа литератури питања.

1.5. Питање је, међутим, (прелазимо на прву конкретизовану критичку оцјену), колико је анализа Његошеве интерпункције довољан аргуменат за потврду перфекатског значења облика. Његош, а и савремени му приређивачи његових текстова, често пишу знак узвика (а и знак питања) унутар реченице и ширег синтаксичког периода означавајући њима узвичну (односно упитну) интонацију која се претпоставља за поједине ријечи или конструкције. То се види и из једног примјера који Јовићевић наводи:

Нека б'уде борба не'престанā,
нека б'уде што бити не може:
нек' А'д прождре, покоси Сатана –
на гробљу ће изнићи цвијеће
за д'алеко неко покољење!
[ГВ 658–662].

Прва три стиха синтаксичког периода у рукопису се завршавају знаком узвика:

Нека буде борба непрестана!
нека буде што бити неможе –!
нек' ад' прождре, покоси сатана!
[ВГ л. 8 об., стр. 16]

иако су стихови 658–662. несумњиво једна реченица, а облик *нека* опет – условни везник у значењу 'па и да', а не императивна рјечца, како смо ми то показали, најприје у студији *Монолог владике Данила* „Ђе је зрно клицу заметнуло...” (*критика досадашњих тумачења и научно издање текста*) (Маројевић 2005б). А та реченица значи: „Па и да се борба никад не заврши (тј. да се не заврши нашом побједом), па чак и да се деси немогуће – да нашу земљу покори Турска и да нас Турци све поубијају, наша жртва има смисла јер ће надахнути неко будуће покољење да извојује слободу”.

Још је очигледнији примјер из 47. стиха:

Д'а кад главу разд'робиш тијелу,
у мучењу издишу членови.
[ГВ 47–48].

у којем је пјесник ставио знак узвика иза првог слога, иза узвичне рјечце *д'а* у значењу 'о, ма' која има ослабљен (побочни) акценат, а то значи да то није глагол нулте конјугације *д'а* у значењу 'јесте' с главним акцентом и с реченичком парцелацијом:

да! кад' главу разд'робиш тијелу,
у мучењу <умиру> издишу членови –
[ВГ л. 1, стр. 1 (у угластим заградама је прецртани текст)].

Недавно пронађени Његошев аутограф пјесме *Спровод праху С. Милутиновића* (Маројевић 2023в: 244) показује да је пјесник ставио знак узвика и иза везника *д'а* кад он у контексту има ослабљен (побочни) акценат (у 9. шеснаестерцу пјесме-некролога):

Да! све зраке заробљ'не мрчавама од' облака,
К' свеобштем'у треба диску да се свака врати зрака –
[СП 9–10].

1.6. Већу тежину има друга конкретизована критичка оцјена: требало је да коментатор оспори аргументе који иду у прилог оптативног значења, рекло би се: као крунски докази. То су, прије свега, првобитна верзија Његошевог стиха: „– / **збио ти се санакъ [на Турчина –]**” [ВГ л. 6 об., стр. 12], а затим и интертекстуална веза с фолклорним стихом: „На тебе се таки санак збио!” Не само што аутор студије те аргументе наводи (из мог коментара и других извора) него их и не покушава оспорити. Напротив, он истиче: „Формалну дво[с]мисленост облика **збили се**, о коју су се спотицали и они тумачи за које се то не би очекивало, Радмило Маројевић је отклонио разјашњавајући је и акценатски и морфолошки. [...] Додао бих: облик **збили се** у оптативном значењу има, дакле, исти акценат (дугоузлазни) као и облик **били** у отпоздраву **Живи би́ли!** или у изреци **Живи би́ли, на вид(ј)ели!**” (Јовићевић 2007: 58).

1.7. Неизражена је остала претпоставка да је pjesник обликом једине једног глагола хтио да изрази оптаивно значење 'нека се збуди (санак)', а онда се предомислио те је употријебио облик множине другог глагола у перфекатском значењу 'сабили су се (снови)'. Закључићемо употпуњени преглед првог дијела историје питања реторским питањем (с негативним одговором): а је ли вјероватна оваква претпоставка?

Фрагмент 2. ШТО СЕ С ЦРНИМ ЗАДОЈИ ЂАВОЛОМ [ГВ 685]

2.1. Насловни стих фрагмента представља зависну субјекатску реченицу, а наредни главну реченицу (цитирамо наше основно издање):

Што се [с] црним задоји ђаволом
обешта се њему до вијека.
[ГВ 685–686],

па ћемо размотрити како су се та два стиха као једна зависносложена реченица тумачила прије нашег критичког издања, односно студије *Михаило Стевановић као његошолог* која му је претходила. Предисторију питања изложићемо у три сегмента: прије Стевановића, код Стевановића (који је први тумачење 685. стиха проблематизовао) и послје Стевановића.

(1) Први коментатор спјева, Стефан Митров Љубиша, коментарише само глаголски облик из другог од наведених стихова: *Na staru, mjesto obeća* (Љубиша 2023 (1868): 245 (35, нап. 6) пишући растављено предлошко-падежну везу из трећег такта: *do vijeka*.

Милан Решетар коментарише стихове 685–586. као цјелину, друкчије у првом: ко једном прихвати вражју (турску) вјеру, преда се ђаволу док је жив (Решетар 1890: 125) него у осталих девет издања: у Ц. Г. говори се да је *ђаволом задојен* ко огрезне у грехове те се не да поправити; ко се дакле „задоји ђаволом”, неће га се оставити, док је год жив. (Решетар ²1892: 42; цит. по: Решетар ⁵1909: 42; исто у: Решетар ⁷1920: 46 и Решетар ⁸1923: 48; уп.: Решетар

⁹1928: 42 (неда); Решетар ¹⁰1940: 42 (не да)). У ортографији се колебао: до вијека (у првом), довијека (у десетом издању). У *Рјечнику* звјездицом обиљежава ријечи којих нема код Вука: *ОБЕШТАТИ, -АМ, прама црк. језику мјесто *обећати* (Решетар 1890: 239).

Божидар Ковачевић објашњава само глаголски облик из 686. стиха: *обешта се*, обећа се, завери се да је његов. (Ковачевић 1940: 55).

Трифун Ђукић тумачи стихове 685–686 као цјелину: Ко огрезне у грешне ствари, ко се преда ђаволу, тај и остаје такав увек. (Ђукић 1941: 151; исто у: Ђукић 1944: 156).

И Ђуза Радовић, у једном од два загребачка јубиларна издања *Горског вијенца*, стихове 685–686 тумачи заједно: овај који је „задојен ђаволом”, рођен да греши и чини зла, остаје вечито такав, непоправим. – **Обештати се**, обећати се. [Радовић 1947: 197].

Антун Барац, у другом загребачком јубиларном издању *Горског вијенца*, за стихове 685–686 узима коментар: Тко се преда ђаволу, остаје увијек његов. (Барац 1947: 177). У прилогу *Рјечник мање познатих ријечи* глагол наводи као неповратни *обећати* семантизујући га једним неповратним и једним повратним глаголом: *обећати*, *predati se* (Барац 1947: 202).

Салко Назечић, у сарајевском јубиларном издању *Горског вијенца*, наведене стихове није коментарисао (Назечић 1947). Не тумачи их ни Вуко Павићевић, у цетињском јубиларном издању *Горског вијенца*, али глагол из другог стиха Јован Вукчевић укључује у *Рјечник*: **обештати**, обећати (Павићевић В. и др. 1947: 155).

У коментару стихова 685–686 Видо Латковић, у издању које је сам коментарисао, задовољава се цитирањем Решетарева десетог издања: „У Ц. Г. говори се да је *ђаволом задојен* ко огрезне у грехове те се не да поправити; ко се дакле „задоји ђаволом”, неће га оставити док је год жив” (М. Р.). (Бошковић, Латковић 1952/1957: 177).

Никола Банашевић засебно коментарише стихове 685: *Црни ђаво* којим су се задојили потурчењаци овде означава мухамеданство; у ширем значењу, то може бити фигура за све пороке и преступе. (Банашевић 1973: 225) и 686: *обешта се* – обећа се; *довијека* – за вечита времена (Банашевић 1973; 226).

(2) Дискусију о морфолошкој и семантичкој структури 685. стиха *Горског вијенца* отпочео је Михаило Стевановић: „Употребу облика инструментала срећемо [вар.: сретамо] и у Горском вијенцу и у другим делима Његошевим у функцији субјекта пасивних реченица, у чему се огледа несумњиво утицај руског језика, и чега има врло мало у других наших писаца Његошева времена, а у новијих га никако и нема. Ми смо већ о томе [вар.: о томе овде] говорили тумачећи стих 20. Посвете Горског вијенца. И поводом те особине у стиховима:

Што се црним задоји ђаволом,
обешта се њему довијека (685–686),

– који значе: Ко га (одн. што) црни ђаво (највећи наш [*вар.*: наш највећи] непријатељ – ово, свакако, у примени – Турци) задоји (придобије за себе), тај му се обавезе да ће му на сва времена [*вар.*: на свагда] (довијека) остати привржен (тј. веран), – овде немамо шта више додати. О облику глагола *обештати се* треба рећи само да је он руско-црквенословенског [*вар.*: црквенословенско-руског] порекла, како је то констатовано у Речнику уз књижевна дела П. П. Његоша (Стевановића и Бошковића), где је [*вар.*: у оба Речника језика Његошева, у којима је, разуме се,] дато и значење овога глагола” (Стевановић 1976: 63–64; исправљене су штампарске грешке и додате варијанте по: Стевановић 1990: 110–111).

Напоменућемо да је прва Стевановићева монографија припремана као стварни коментар уз акцентовано издање *Горског вијенца*, које се, међутим, није појавило.

(3) Послије Стевановићеве прве монографије насловни стих фрагмента коментарисао је само Слободан Томовић (друга два коментатора задовољавају се објашњењем глаголског облика из наредног стиха).

Књигу *Коментар Горског вијенца* Слободана Томовића не прати издање; он стихове 685–686 наводи према издању Радосава Бошковића и Вида Латковића, па прилог *довијека* пише састављено (Томовић 1986: 144): Ко једном стане на пут порока, постаје му привржен цијелог живота. „Обештати”: обећати, завјетовати се на вјерност. „Крсти вука, а вук у гору” (В. С. Караџић, *Српске народне пословице*). (Томовић 1986: 145).

Димитрије Калезић тумачи само глаголски облик из другог од двају анализираних стихова: *обешта се – обећа се, зарече се, предаде се* (Миловановић, Калезић 1994: коментар уз 686. стих (издање није пагинирано)), и семантизује га као аорист *обѣшта се* (стварно је у стиху потврђен презент глагола свршеног вида, дакле: *обѣштā се*).

Александар Младеновић из коментара изоставља синтаксички период који чине стихови 685–686 не само у свом првом (Младеновић 1996) него и у потоњем коментару, али у прилогу *Речник уз ово издање „Горског вијенца”* тим стиховима илуструје глагол **задојити се** сврш. *надахнути се* (Младеновић 2005: 248), а на њега се позива у одредници **обештати се** сврш. *обећати се (некоме), завџетовати се (некоме), посветити се (нечему)* (Младеновић 2005: 272 (покушавајући да смјести Његошева дјела у дијалекатску књижевност, приређивач облике не снабдијева прозодијским знацима; у самом издању ставља углавном само силазне акценте)).

2.2. У дискусију о значењу разматраног стиха ми смо се укључили трећим фрагментом расправе *Михаило Стевановић као његошолог* (Маројевић 2002), који је поново објављен у књизи *Његош и његошолози* (Маројевић 2023б: 109–112). У фрагменту је оспорена квалификација глагола из 686. стиха и образложена нова, и формална и семантичка, интерпретација 685. стиха, који је предмет и овог фрагмента наше нове студије.

(1) Прво смо напоменули (Маројевић 2023б: 110) да глагол *обештати се* није црквенославенизам руске рецензије него српскославенска ријеч (са рефлексом *шт* који је српска рецензија примила из бугарске). Уосталом, у речницима језика Његошева и не пише да је наведени глагол руско-црквенословенског односно црквенословенско-руског поријекла, него се уз њега дају двије различите, али тачне квалификације: 1) у једнотомном *Рјечнику* [уз пјесничка дјела П. П. Његоша] за глагол **обештати се** 'завјетовати се' само се у загради каже: „с црквенословенским *шт*” (Стевановић, Бошковић 1954/1957: 106–107); 2) у двотомном *Речнику језика Петра II Петровића Његоша* глагол **обештати** има ознаку „ср[пско]сл[овенски]” а његов повратни облик се даје у значењу 'заветовати се, зарећи се, предати се' (Стевановић и др. 1983 I: 542). Глагол је иначе посвједочен већ у канонском старославенском језику: *обѣщати* са *даты обет; послушаться, подчиниться* (СС 1994/1999: 402).

(2) Затим смо образложили (Маројевић 2023б: 110) нову формалну интерпретацију 685. стиха *Горског вијенца*: Његошев језик је карактерисала употреба аломорфа |с| предлога *с/са* испред ријечи које почињу са *ц*. У изговору у том случају се остварује или слабо *с* испред *ц* [ʰц], или африката *с* продуженом оклузијом [ц:]. У брзом изговору, наравно, тај дуги сугласник може се редуковати и акустички примати као кратак сугласник, али та је промјена чисто фонетска – на фонолошком плану и у том случају разликује се фонема <с> предлога и иницијална фонема <ц> одговарајуће ријечи у генитиву односно инструменталу. Такав изговор, нарочито његова друга варијанта, условила је појаву да је пјесник могао пропустити да напише сугласник *с* (= предлог *с*) и испред ријечи која почиње са *ц*. Наведену појаву илустровали смо двама Његошевим примјерима – први је из *Свободијаде* (графијски одражен само у Ненадовићевом издању) [види т. 2.3], а други из *Горског вијенца* (графијски одражен и у рукопису, и у првом издању) [види т. 2.4].

2.3. Пјесник је изоставио предлог *с* испред придјевског облика *царском* у рукопису са којег је штампано Ненадовићево издање *Свободијаде*: **Да се царском скупомъ крвлю** (стих 203. прве пјесне). У петроградском рукопису (Врчевићев препис који је Његош ауторизовао) предлог *с* је и написан: **Да се с' Царском скупом крвлю** (с. 5). На ову разлику је указивао Никола Банашевић, почев од трећег издања Његошевих *Целокупних дела* (Банашевић, Стевановић 1975: 297), али није у самом тексту васпоставио предлог *с*: да се царском скупом крвљу (Банашевић, Стевановић 1975: 15). У критичком

издању *Свободијаде*, које ми припремамо, прво издање спјева коригујемо петроградским рукописом:

Зар не памти ниска раја
да се с царском скупом крвљу
ње свобода угасила?
[С I 202–204].

Петроградски рукопис указује на право значење стихова: са царевом скупом [= која нас је много коштала] смрћу (адвербијал времена **с' Царском скупом крвљу**) угасила се рајина свобода. Изостављањем предлога добија се друкчије, метафорично (али неаутентично) значење: царева скупа крв (трпно стање са субјекатским инструменталом **царскомъ скупомъ крвљу**) угасила је рајину свободу (Маројевић 2023б: 110–111).

2.4. Затим смо (Маројевић 2023б: 111) устврдили да је Његош изоставио предлог *с* и испред придјевског облика *црним* у 685. стиху *Горског вијенца* и у рукопису: **што се црнимъ задои ђаволомъ** [ВГ л. 8, стр. 16], и у првом издању: **Што се црнимъ задои ђаволомъ** (Медаковић 1847: 73 (штампарска грешка: **ћ** умјесто **ђ**)):

Што се [с] црним [ц'рним] задоји ђаволом
обешта се њему до вијека [довијека].
[ГВ 685–686].

Наша реконструкција баца свјетло на право значење стиха: израз (*не*) *ко се с ђаволом задојио*, односно пејоративно (са замјеницом *што* и радним глаголским придјевом у средњем роду) (*не*)*што се с ђаволом задојио*, само је фразеолошка варијанта изразâ *све му је с ђаволом* (израз је у Црној Гори веома распрострањен) и *ко с ђаволом тикве сади...* У свим варијантама (укључујући и Његошеву) употребијен је социјатив, тј. инструментал *с* предлогом *с*. Изостављањем предлога добија се друкчије (у суштини бесмислено) значење: „некога је задојио ђаво”! Текстолошка паралела из *Свободијаде* [види т. 2.3], која потврђује фонетско писање (да је Његош могао пропустити у писању предлог *с* и испред ријечи која почиње са *ц*), представља филолошки доказ за ново тумачење 685. стиха *Горског вијенца*. А семантика израза и фразеолошке паралеле као лингвистички аргументи то тумачење чине потпуно вјеродостојним.

Закључили смо у студији (Маројевић 2023б: 111) следеће. Стихови 685. и 686. дословно значе: *ко се задоји истим млијеком као (црни) ђаво*, тј. кога задоји ђаволова мајка макар да га и није родила, завјетује се ђаволу (брату по млијеку) на вјерност док је жив. А фигуративно, у контексту спјева, они имају следећи мисао: домаћи Турци (потурчењаци, исламизирани Срби), задојени „турском вјером” (исламом) као и прави Турци (= црни ђаво), завјетовали су се овима да им буду вјерни до краја живота. Тако се овдје понавља (и развија) мисао исказана стиховима:

Врана врани очи не извади [нѐизвадѝ] –
 брат је Турчин свуд један другоме,
 [ГВ 553–554].

2.5. Тумачење израза *што се с црним задоји ђаволом* из 685. стиха подробније је изложено у одјелку 4.1.2. „Текстологије Горског вијенца”, монографије која је приложена критичком издању спјева (Маројевић 2005а: 275–279); између осталог, аргументација је проширена текстолошком паралелом из 103. стиха 110. пјесме *Ерлангенског рукописа*:

а Ивино коп'ље ударило
 оударило у ср'це јунач'ко
 и цр'но^м га зем'л^о са'тавиш
 а сдобри^м коње^м ра'тавиш
 [Геземан 1925: 156].

Приређивачи савременог издања, Радосав Меденица и Доброло Аранитовић, без предомишљања су реконструисали предлог *с*: А Ивино копље ударило, / ударило у срце јуначко / и [с] црном га земљом саставило, / а с добријем коњем раставило. (Меденица, Аранитовић 1987: 218). Закључили смо да и овај примјер свједочи „да се предлог *с* испред ријечи која почиње са *ц* у изговору могао изгубити” (Маројевић 2005а: 277), тј. лако се могао акустички примати као африката [ц:] с продуженом оклузијом.

2.6. У дискусију о формалној и семантичкој интерпретацији 685. стиха *Горског вијенца* укључио се Радојица Јовићевић студијом *О тумачењима стиха „Што се црним задоји ђаволом...”* (Јовићевић 2014: 111–120). Јовићевић подробно наводи ранија релевантна тумачења анализираних стиха (Решетара, Банашевића и Стевановића; не помиње нашу расправу из зборника посвећеног Михаилу Стевановићу (2002) у којем је и сам учествовао јер је она у потпуности пренесена у критичко издање (2005)). Издвојићемо, у обрнутом редоследу, ауторов закључак, аргументацију и однос према нашим аргументима.

(1) Јовићевићев општи закључак гласи: „Његошеве стихове *што се црним задоји ђаволом / обешта се њему довијека*’ очигледно су добро разумјели и тачно протумачили Никола Банашевић и Михаило Стевановић, а једним од своја два тумачења и Радмило Маројевић, и то *својим фигуративним*, а *никако дословним* (‘социјативним’) *тумачењем*, произишлим из његове реконструкције предлога *с* испред ријечи *црним*” (Јовићевић 2014: 120).

(2) Аргументација Радојице Јовићевића и у овом случају је комплексна. С једне стране, он наводи из Његошевих дјела примјере с предлогом *с/са* испред ријечи с почетним *ц* и примјере инструментала ријечи с почетним *ц* – без предлога *с/са* (Јовићевић 2014: 116) доказујући да је у првим примјерима социјатив, а у другима оруђник. С друге стране, констатује да је у изразима типа *све му је с ђаволом* и *ко с ђаволом тикве сади...* (с предлогом *с* испред

ријечи *ђаволом*) ријеч „о односу двију страна, о специфичном ’пословном односу’, о ’ортаклуку’ у којем свако лоше прође [...] ко се ’упусти у *посао с ђаволом*” (Јовићевић 2014: 117). С треће стране, свака од илустрација у којима је семантички остварен инструментал средства „*говори о томе чиме је неко задовојен, а ниједна не одговара на питање с(а) ким*” (Јовићевић 2014: 118). И управо у овој посљедњој позицији је „загвоздка” (и колега Јовићевић је по основном филолошком образовању русиста) [види т. 2.7.(3)].

(3) Јовићевић не само што наводи реконструкцију предлога *с* испред ријечи *царском* у стиху из *Свободијаде* него и афирмативно оцјењује наш текстолошки поступак: „Маројевић је веома убједљиво образложио неопходност реконструкције предлога *с* у споменутом контексту: [...]” (Јовићевић 2014: 114). Није оспоравао ни реконструкцију предлога *с* испред струјних и шуштавих сугласника у критичком издању *Горског вијенца* (одговарајући одјелјак цитира без коментара), напротив: такву реконструкцију је сматрао оправданом (усмено). Трећа илустрација (из Ерлангенског рукописа) „у овој прилици и није битна као два Његошева примјера”, оцјењује аутор чланка (Јовићевић 2014: 114).

2.7. Реплицираћемо Јовићевићу трима опаскама.

(1) Читалац ће запазити да нисмо у закључку овога фрагмента насловне теме казали: ...са три напомене или са три одговора. А то чинимо да бисмо указали на једно наше наводно огрешење о књижевнојезичку норму (употребу социјатива умјесто оруђника). Формулацију ћемо скратити као што је то учинио и колега Јовићевић: Наведену појаву можемо илустровати *са два Његошева примјера*, од којих је први из *Свободијаде*, а други из *Горског вијенца*, и *са једном текстолошком паралелом* из Ерлангенског рукописа (уп.: Јовићевић 2014: 113). Умјесто (илустровати) *са два примјера* могли смо написати (илустровати) *двама примјерима* и ускладити с том формулом другу: *и једном текстолошком паралелом*. Али да смо имали пет примјера, формулација би обавезно била с предлогом: *с пет примјера*. Другим ријечима, ми не сматрамо да је с инструменталом средства неправилно употребити предлог *с/са*.

(2) Испитујући Његошев пјеснички језик заснован на његовом идиолекту, закључили смо да је наш пјесник шире користио предлог *с/са* у вези с инструменталом средства, па смо зато на основу 1779. стиха *Горског вијенца*:

Хвѡла Бѡгу, пѡс’јѡга мѡлета,
кѡ је опит са злом и неправдом:
ђе допире, ту закона нема –
закон му је што му срце жуди,
што не жуди – у Коран не пише!
[ГВ 1778–1782]

реконструисали предлог *c* у 1595. стиху *Луче микрокозма*:

[С] злѡбѡм к небу враге ѡпојенѣ
ја сам чека на покајаније,
[ЛМ 1595–1596]

и у 7. стиху Посвете *Горског вијенца*, како се обично назива ода „Нек се овај вијек горди...” посвећена праху Оца Србије која је објављена уз прво издање спјева:

Арѣи је, страва земна,
[с] славом бојном њих опио
и земљу им за поприште,
да се боре, назначио.
[ГВ II 7–8].

(3) Предлог *c* нисмо, међутим, реконструисали у стиху 1141/42 *Луче микрокозма* (двоструку нумерацију дајемо јер смо на почетку строфе реконструисали недостајући стих):

[Ова гѡрдѣ и пѣкостнѣ душа,
дух лукави ѣ злѡм задојени,
он је својој погубној намјери
све полкове своје обратио,
Адама је на злѡ превластио
[ЛМ 1141/42–1144/45].

Нисмо то учинили зато што Његош заиста употребљава инструментал без предлога у конструкцији *задојити* (ч и м е), али у конструкцији *задојити* (с ким) користи, наравно, социјатив, па и у стиху „што се с црним задоји ђаволом” [ГВ 685]. *Ђаво* није н е ш т о, тј. није ’ђаволство’, па ни оно како је синтагму семантизовао Банашевић: „*Црни ђаво* којим су се задојили потурчењаци овде означава мухамеданство” [види т. 2.1.(1)]; *ђаво* је ипак н е к о, тј. успоставља се однос за који пледира Радојица Јовићевић [види т. 2.6.(2)]: „ријеч је о односу двију страна, о специфичном ’пословном односу’, о ’ортаклуку’” – једна страна су потурчењаци, а друга црни ђаво – они су задојени истом идеологијом империјалне Турске схваћене као Ад (тартар, пакао), чији су бојовници именовани као колективни С а т а н а (једнина у функцији множине) [види т. 1.5].

Закључићемо ове своје опаске, и фрагмент у цјелини, указивањем на четири момента: а) на разлику у фигуративној интерпретацији стиха између Банашевића и Стевановића и нас, б) на то да је семантички прије нашег био тачан једино први коментар стиха (Решетарев), али само у првом издању, в) на разумијевање стиха првог коментатора (Стефана Митрова Љубише) и г) на то да сад унеколико коригујемо значење фигуре *црни ђаво* у анализираном стиху. Па појмимо редом.

1° Стихове 685–686 *Горског вијенца* нису подједнако добро разумјели и подједнако тачно протумачили Никола Банашевић: „*Црни ђаво* којим су се задојили потурчењаци овде означава мухамеданство; у ширем значењу, то може бити фигура за све пороке и преступе” (Банашевић 1973: 225), Михаило Стевановић: „кога црни ђаво (у примени – Турци) задоји (придобие за себе), тај му се обавезе да ће му на сва времена (довијека) остати привржен (тј. веран)” (Стевановић 1976: 63–64 (цитат смо упростили) и Радмило Маројевић у фигуративној верзији свог тумачења: „*домаћи Турци* (потурчењаци, исламизирани Срби), задојени ‘турском вјером’ (исламом) као и прави Турци (= црни ђаво), завјетовали су се овима да им буду вјерни до краја живота” (Маројевић 2005а: 277).

2° Од свих коментара који су нашем претходили тачан је практично само први коментар другог коментатора спјева: „ко једном прихвати вражју (турску) вјеру, преда се ђаволу док је жив” (Решетар 1890: 125). Њему би одговарала и фонетски реконструисана верзија стиха: Што се [с] црнѝм задоји ђаволом [ГВ 685].

3° Нема никакве сумње да је први коментатор *Горског вијенца* правилно разумио спорни стих: Стефан Митров Љубиша редовно користи инструментал без предлога *с* у социјативном значењу; стих није коментарисао јер га је правилно схватао.

4° Фигуру *црни ђаво* у анализираном стиху не треба поистовјећивати са исламом уопште него је треба везивати с турском идеологијом која је, нарочито од средине XVII вијека (од устоличења султана Мехмеда IV), била више злоупотреба ислама него изворни ислам, све у духу тадашње дубинске државе и интернационалне мафије која ју је пројигирала (пројеврејена Турска).

Фрагмент 3. Хвала Ти Господи ЈЕР СИ МЕ НА БРИЈЕГУ
ЈЕДНОГА ТВОЈЕГА СВИЈЕТА УДОСТОЈИО ИЗВЕСТИ [ДЗ 1]

3.1. Тестамент Петра II Петровића-Његоша, из којег смо ми издвојили *Духовно завјештање* као пјесму слободног стиха а строге строфичке структуре, прецизније: циклус састављен од двије пјесме без наслова са заједничким мотом, књижевно дјело највише умјетничке вриједности, имао је веома необичну судбину. Њега нема у бројним издањима Његошевих *Целокупних дела* у седам томова, од другог до шеснаестог (прекомпонованог, у четири тома, у којем је враћен ијекавски наслов првог издања), није га било ни у четвртном издању па тако није доспио ни у *Речник Његошева језика*, према којем је то лексикографско дјело рађено, а Стевановић га није накнадно укључио у корпус као што је то урадио с *Биљежницом* у цјелини.

Од издања Његошевих дјела прије Другог свјетског рата, *Тестамент* је објављен тек у другом издању *Целокупних дјела* која је приредио Данило

Вушовић (Вушовић ²1936: 829–830). Вушовић је *Тестамент* приређивао према тексту који је објавио Душан Вуксан, али у Вуксановом тексту није био коректно пренесен оригинал. У Вушовићевом издању пише да је Вуксанов чланак из 1926. године (стварно се он први пут појавио у часопису *Ловћенски одјек* у бр. 7–12 за 1925. годину).

Тестамент је затим објављен у првом издању *Цјелокупних дјела* у девет књига, у трећем тому преписке, али не у основном дијелу него у оквиру напомене уз пропратно писмо које је Његош упутио Јеремији Гагићу у Дубровник (Његош Писма III: 605–606). Текст у том издању је коректно пренесен савременом графицијом, а приложен је и црно-бијели снимак, али на сасвим другом мјесту (Његош Писма III: 512/513).

Сматра се да је издање према оригиналу објавио Душан Вуксан у *Ловћенском одјеку* (Вуксан 1925: 166–169; *Тестамент* је на стр. 168–169); исти слог је у књизи *Споменица Петра II Петровића-Његоша – владике Рада* (Вуксан 1926/2023: 166–169). Због наводне нечитљивости оригинала, као и његови претходници, Вуксан се потпомагао неким преписом, мада то изричито не каже, само је из оригиналног текста пренио варијанте које је Његош у рукопису прецртао. До овог закључка долазимо на основу првог пасуса Вуксановог чланка: „Тестамент Владике Рада много је пута штампан и прештампаван, али ваљда, ниједан није преписан с оригинала, већ с онога преписа, који је дат Гагићу, како то г. д-р Ј. Томановић изреком спомиње. [...] Међутим, ја сам у Дворској Архиви нашао оригинал – или боље рећи, првобитни текст Владичина тестаментa, који је он написао својом руком. Поред овога оригинала има у Архиви и један препис, па, ако је ко и одавле преписивао тестамент, сигурно га је преписао из овога преписа, јер се оригинал тешко чита ради ситног Владичиног писма, а и ради слабе артије (плаве), по којој се мастило разлијевало” (Вуксан 1925: 166). – Нема сумње да је исто то чинио и сам Вуксан.

Ни варијанте које је Његош у рукопису прецртао Вуксан, међутим, или није без грешке пренио, или их није до краја прочитао, или их је на погрешном мјесту фуснотом прикачио, што смо подробно описали у критичком издању *Биљежнице*. Много су теже (и далекосежније) грешке које је из преписа Вуксан преписао – и приписао их оригиналу.

О пјесничком карактеру првог дијела Његошевог *Тестаментa* писали су и претходни истраживачи. Историју питања чине, а у неком смислу и ишцрпљују ако се изузме наше издање *Биљежнице*, три гледишта.

(1) Једно поглавље своје прве књиге *Његошу: Књига дубоке оданости* (друга је спаљена у рукопису „заслугом” Милована Ђиласа) Исидора Секулић је посветила *Тестаменту* Владике Рада. Она у њему издваја два главна дијела: „Тестамент Владичин, по обиму, нити је књига нити је свеска. То је свега страна и по штампаног текста. Дели се текст на два главна дела: духов-

ни и материјални” (Секулић 1951: 364). Исидора је прва исказала мисао да је *Тестамент* (подразумијева се: његов духовни дио) пјесма. У том погледу важне су сљедеће њене двије мисли. Прва: „Могло би се за великог песника Његоша рећи: да је тестамент почео писати већ у првим својим песмама о загонци васионе и човека, и, да је још и у тестаменту довршавао ту своју песму и поему” (Секулић 1951: 363). Друга: „То је тестамент који је написан да се чита и памти. То је последња Владичина песма. Такав тестамент нико пре ни после њега није написао” (Секулић 1951: 365).

(2) У кратком, али важном чланку *Смисао Његошево Тестаментa* (с поднасловом: *Његошево крајње одредиште*) Димитрије Калезић, богослов који има и филолошко образовање (српски језик и књижевност), објаснио је структуру текста: „По својој форми овај састав, у доброј мјери, личи на старе српске повеле: структуриран је тако да разлаже мисао на два нивоа, па је онда излаже: уводни одломак представља богословски увод, пун мотива најдубљих увјерења, типична је аренга или преамбула, а завршни је пријетња јаросним судом Божјим над прекршиоцем тестаментa, односно тестваторове воље; у средини је типични тестаментални или завјештајни садржај – подаци о вриједностима, и лица којима се остављају, завјештавају” (Калезић 2009: 143). – Само ћемо прецизирати: завршни одјељак, пријетња јаросним судом божијим, ипак се односи на материјално завјештање, њиме се материјални дио *Тестаментa* завршава.

(3) У рубрици „Освјетљења” часописа *Језик данас* објављен је значајан рад Радојице Р. Јовићевића, врсног слависте који има и богословско образовање, под насловом *Књижевни род, мото и језик Тестаментa Петра II Петровића Његоша*, у који је укључен, у ауторовој редакцији, и текст *Тестаментa*, подијељен у двије секвенце: I [духовни део] *Тестаментa*; II [материјални део] *Тестаментa* (Јовићевић 2019: 13–15). Позивајући се на своје претходнике (осим Исидоре Секулић и Димитрија Калезића, ту су још Иво Андрић и Милован Ђилас), Радојица Јовићевић је посебну пажњу посветио првој реченици текста објаснивши да је то мото: „Ту свечану почетну реченицу *Великога славословља* Његош узима за мото свога *Тестаментa* и то на богослужбеном – црквенословенском језику” (Јовићевић 2019: 15). – Прецизираћемо: мото структурно припада првом дијелу *Тестаментa*, *Духовном завјештању* као пјесничком (и философско-богословском) тексту, њиме духовни дио *Тестаментa* отпочиње.

3.2. Ми ћемо се у овом раду позабавити само „освјетљењем” тзв. тамних мјеста првог дијела *Тестаментa*, који у нашем критичком издању *Биљежнице* (Маројевић 2017: 371–375) и претходном чланку (Маројевић 2019: 201–204) слови као [Духовно завјештање]. А бавићемо се у раду више семантемама него ортографемама. Да бисмо указали на неколике разлике у транскрипцији,

прво ћемо навести наше критичко издање *Духовног завјештања* с пратећим текстолошким напоменама (у квадратној загради иза напомена указује се на тачку у „Текстологији медитативне прозе и пјесама из Биљежнице”, монографском истраживању објављеном у саставу критичког издања *Биљежнице* (Маројевић 2017: 377–640)).

[ДУХОВНО ЗАВЈЕШТАЊЕ]

* * *

Слава Тебѣ, показавшему намъ свѣтъ!

I

- Хвала Ти Господи јер си ме на бријегу једнога Твојега свијета
удостојио извести
и зракā [изрāкā⁴] једнога Твојега дивнога сунца
благоволио напојити,
3 хвала Ти Господи јер си ме на Земљи над милионима
и душом и тијелом украсио!

- Колико ме од мога ђетијства
Твоје непостижимо величество топило
у гимне божествене радости
[и] удивљенија и велељепоте Твоје,
6 толико сам биједну судбину људску
са ужасом разматрао и оплакивао.

- Твоје је слово све из ништа [и]зништа] сатворило,
Твоме је закону све покорно:
9 човјек је смртан и мора умријети.

II

- Ја са надежом ступам к Твојему светилишту божественоме
којега сам свијетлу сјенку назрио
12 јоште с бријега којега су моји смртни кораци мјерили.

- Ја на Твој позив смирено идем
или под Твојим лоном да вјечни сан боравим
15 или у хорове бесмртне да Те вјечно славим.

[...]

На Прчању, 20. маја 1850.

Влад[ика] црногорски
П[етар] П[етровић] Његош

[ТЕКСТОЛОШКЕ НАПОМЕНЕ]

- № 1. Наслов. – Пјесма (у слободном стиху и с терцином као строфичном структуром) нема наслова. – Први дио *Тестамент* Петра II Петровића-Његоша, који такође нема наслов
- № 2. Мото. – Почетак *Великог славословља*, први стих јутарњег појања у православном богослужењу, крилатема [види т. 6.2.1]. – Мото је на црквенославенском, који се у наведеном фрагменту подударао с књижевним руским, тада и у писању. Превод: Нека је слава Теби који си нам показао свјетлост [види т. 5.8.1]. – **Слава Тебѣ** – оптаивни фраз., апотеоза [види т. 6.4.2.(2)]
- 1–3 ПРВА ТЕРЦИНА (пјесме у слободном стиху) [види т. 11.11.2]
- 1, 3 *хвала Ти Господи* – оптаивни фраз., благодарење [види т. 6.4.3]; *Господи* – стилски условљена употреба великог слова у им. [види т. 1.2.2.(1)], облички рус. (ц.сл. **Господи**), вок. им. *Гѡспѡд* у зн. 'Бог, Свевишњи' [види т. 5.8.2.(1)]
- 1 (на) *бријегу* – семантички рус., им. у зн. '(на) обали' (р. **бѣрег** 'обала') [види т. 5.8.4.(1)], лок. у зн. ак. '(нѧ) бријег', тј. на обалу, хиперкоректност (дистанцирање од дијал.) [види т. 4.7.2.(2)]; (ак.) *Те, Твој*, (ген.) *Твојѣга*, (дат.) **Тебѣ**, *Ти, Твоме, Твојѣму*, (инстр.) *Твојѣм*, (ср.р.) *Твоје*, (ж.р. ген.) *Твојѣ* – оvdје и даље: стилски условљена употреба великог слова у зам. [види т. 1.2.3]
- 2 *и зрѧкѧ* – ген. мн. у партитивном зн. с везн. *и*, а не с предл. *из*: *изъ зракахъ (Вуксан) [види т. 7.7.1.(2)], испред којегa Вушовић реконстр. везн. *и*: *[и] из зраках [види тт. 4.1.2.(2) и 12.7.4.(1)]; **зракѧ** – графѣмѡм **ѧ** озн. реконстр. наставка ген. мн. – у аутентичном изг. *-ѧх* (дуго *а* са слабирм *х*), у алт. изг. *-ѧ* (дуго *а* без *х*), тј. изговор *х* није обавезан [види т. 4.2.1]; (ген.) *јѣднѡга Твојѣга сѣнца* – контекст потврђује да им. *сѣнце* није властита него заједничка им. у пренесеном зн. '(једна Твоја) звијезда' [види т. 2.2.2.(3)]; (радни гл. прид.) *благовѡлио* – рус. (арх. р. **благовѡлитъ** 'удостојити') [види т. 5.8.1.(6)]
- 3 (на) *Зѣмљи* – контекст потврђује да је им. *Зѣмља* властита им., али у пренесеном зн. '(у) овоземалском животу' [уп. т. 2.2.2.(1)]
- 4–6 ДРУГА ТЕРЦИНА (пјесме у слободном стиху) [види т. 11.11.2]
- 4 (ген.) *ђѣтѣнства* – по старијој Вуковој књижевној норми (по новијој је *дјѣтѣнства*) [види т. 9.2.1.(2)], реконстр. сугл. «њ» [види т. 7.2.2.(2)], рук. **ђѣтинства** (л. 1) [види т. 12.5.8.(1)]; (ср.р.) *непѡстѣжимѡ* – рус. (р. **непѡстѣжимый** 'несхватљив') [види т. 5.8.1.(1)]; *вѣличѣство* – р.сл. (р. **вѣличѣство** 'величанство') [види т. 5.8.6.(1)]

- 5 (у) *гѣмне* – ак. мн. им. м.р. *гѣмн*, фонетски и облички рус. (р. **гѣмн** 'химна') [види т. 5.8.2.(1,4)]; (ж.р., ген.) *божѣственѣ* – суфиксални рус. (р. **божѣственный** 'божански') [види т. 5.8.2.(2)]; *и удивљѣниѣ* – реконстр. везн <и> [види т. 4.1.2.(1)]; (ген.) *удивљѣниѣ* – ц.сл., формални рус., али у српском зн. 'дивљење' (уп. р. **удивлѣние** 'чуђење') [види т. 5.8.5.(5)], реконстр. сугл. <љ> [види т. 7.3.1.(2)], рук. **удивлѣнѣя** (л. 1) [види т. 12.5.8.(2)]; (ген.) *вѣлѣвѣпѣтѣ* – им. са суперл. зн., лекс. арх. [види т. 5.7.1]; [вѣле] – префиксоид, с поб. акц. [види т. 5.5.3.(3)]
- 6 (ж.р. ак.) *лѣдскѣ* – реконстр. сугл. <љ> [види т. 7.3.3], рук. гр. **лудску** (л. 1), а не *людску (Вуксан) [види тт. 12.5.8.(3) и 12.7.4.(2)]; (радни гл. прид.) *расмѣтрао* – префиксални рус. (р. **рассмѣтривать** 'разгледати, посматрати') [види т. 5.8.2.(1)]
- 7–9 ТРЕЋА ТЕРЦИНА (пјесме у слободном стиху) [види т. 11.11.2]
- 7 *ѣз ништа* – предлошко-падежна веза у зн. 'из ничега' (код Његоша обл. [што] има вриједност ном. и ак., а обл. [шта] вриједност ген.), обавезно преношење акц. на предл. [види т. 11.1.4.(2)], растављено писање [види т. 10.1.1.(2)]; (радни гл. прид., ср.р.) *сатвѣрило* – префиксални ц.сл. српске рецензије, а не руске *сотворило (Вуксан, Његош Писма III) [види т. 5.8.7.(3)]
- 10–12 ЧЕТВРТА ТЕРЦИНА (пјесме у слободном стиху) [види т. 11.11.2]
- 10 (с) *нѣдеждѣм* – ц.сл., им. у зн. '(с) надом' (р. **надѣжда** 'нада') [види т. 5.8.6.(3)]; (ср.р., дат.) *божѣственѣме* – суфиксални рус. (р. **божѣственный** 'божански') [види т. 5.8.2.(2)]
- 11 *кѣјѣга* (сјѣнку) – синтаксички арх. у зн. 'чију (сјѣнку)' [види т. 4.6.5]
- 12 (с) *брѣјѣга* – семантички рус., им. у зн. '(са) обале' (р. **бѣрег** 'обала') [види т. 5.8.4.(1)]; *с брѣјѣга кѣјѣга* – синтаксички дијал., ак. бића умјесто ак. ствари (књиж. *с брѣјѣга кѣјѣ*)
- 13–15 ПЕТА ТЕРЦИНА (пјесме у слободном стиху) [види т. 11.11.2]
- 14 (инстр.) *лѣном* – ц.сл., поетски арх., им. у зн. 'окриље' (ст.сл. *люно*, р. **лѣно**) [види т. 5.8.5.(6)]
- +15 [МЈЕСТО И ДАТУМ:] (на) *Прѣчању* – реконстр. вокално <р> [види т. 7.1.1], рук. **На Перчаню** (л. 2) [види т. 12.5.8.(4)]; 20. мај по старом (јулијанском) календару одговарао је 1. јуну по новом (грегоријанском) календару (разлика између два календара у XIX вијеку је била дванаест дана); у XX и XXI вијеку разлика између два календара је тринаест дана, па 20. мај по старом пада 2. јуна по новом календару

3.3. Прво ћемо размотрити ортографеме (писање појединачних ријечи) у српском тексту (мото, који није написан на српском, издвојићемо у т. 3.4).

(1) Ако се изузме начин презентирања текста *Духовног завјештања* (Јовићевић у њему издваја седам реченица и смјешта их у седам пасуса, а ми пет реченица реконструирашемо као пет строфа са по три стиха) и наше реконструкције везника *и* у 5. стиху, разлика се очитује у четири ортографеме.

- 1° ДЗ 1: Твојега *свјета* [свијета – Р. М.]; у оригиналу пише: **свиета**
- 2° ДЗ 2: Твојега *дивног* [дивнога – Р. М.] сунца; у оригиналу пише: **дивнога**; ово је очито или ауторова омашка или коректорска грешка јер на два мјеста у Јовићевићевом чланку је исправан облик: дивнога сунца
- 3° ДЗ 5: радости, *удивленија* [удивљенија – Р. М.]; у оригиналу заиста пише: **удивленія** (умјесто **удивлѣнія**), али то је траг црквенославенског начина писања секвенце *лє* (умјесто *лѣ*) потпомогнутог угледањем на руску ортографију
- 4° ДЗ 7: из ништа *створило* [сатворило – Р. М.]; у оригиналу пише: **сатворило** (наши претходници су графему **а** у префиксу прочитали као **о**, тј. сотворило), Јовићевић црквенославенски облик замјењује српским народним

(2) У преосталом дијелу *Тестамент*, у материјалном његовом дијелу, а тај дио текста ми нисмо критички ни презентирали, неадекватна је, по нашем мишљењу, транскрипција трију облика.

- 5° У преамбули је неадекватна једна ортографема: *посље* [послије – Р. М.] мене; у оригиналу заиста пише: **послѣ**, али је секвенца **лѣ** двозначна: она не само у стиху него и у прози има и вриједност једносложног рефлекса дугог *јата* [пѡсл^ѣјѣ], који се у прози може транскрибовати двосложно, са *ије*, тј. пѡслије
- 6° У завршном дијелу (санкцији) неадекватне су двије ортографеме у истој синтагми: *јаросни* [јаростни – Р. М.] се суд *Божи* [божији – Р. М.]; Његош редовно пише **стн**, па и у овом примјеру: **яростный**, што значи да је он ту *т* и изговарао; секвенца **ій** заиста може имати вриједност дугог *и* у придјевским наставцима у номинативу послије меких, историјски меких и задњонепчаних сугласника по руском обрасцу, али у односно-посесивном придјеву **божіи** она има дифтоншку вриједност [бѡж^ѣји], која се у прози транскрибује фонолошки двосложно, са *ији*, тј. бѡжіји

(3) Мјесто, датум и потпис односе се не само на *Тестамент* у ужем смислу него и на *Духовно завјештање*. Да не би било дилеме, Јовићевић не само у транскрипцији *Тестамент* него и на почетку и на крају чланка чита „На Перчању” (Јовићевић 2019: 12, 19).

7° Неадекватан је први слог топонима: На *Перчању* [На Прчању – Р. М.]; у оригиналу заиста пише: **На Перчано**, али то је остатак старог, славеносрпског начина обиљежавања слоготворног *p*

3.4. Да ли је мото на новоцрквенославенском или на књижевном руском језику, и како га треба превести?

(1) Као црквенославенизам на нивоу текста, мото је оправдано доносити на црквенославенској ћирилици и с лигатуром њ на крају треће ријечи: слава тѣѣѣ показавшѣмѣ намѣ свѣтѣѣ [ДЗ -1]. Констатујући да је мото на богослужбеном, црквенословенском језику, сасвим је разумљиво, и оправдано, што га Јовићевић тако презентира приликом преношења изворног текста (с великим словом на почетку, знаком узвика на крају и знацима навода и на почетку и на крају) (Јовићевић 2019: 13) (ми умећемо и з (дебело јер) у медијалној позицији).

(2) И ми смо, у критичком издању, користили старославенски слог, али без лигатуре њ. У овом, као и у претходном чланку (Маројевић 2019: 201), користимо обичну ћирилицу. То чинимо из два разлога: с једне стране, зато што је тако написао сам пјесник, с друге стране, зато што смо констатовали да је мото на црквенославенском, који се у наведеном фрагменту подударо с књижевним руским, тада и у писању. Грађанску, тј. свјетовну ћирилицу користе и Јовићевић на другом мјесту, кад цитира прву реченицу *Тестамент* (Јовићевић 2019: 15).

(3) И као црквенославенски, и као руски текст, мото изискује превод, што смо ми и учинили у текстолошкој напомени: Нека је слава Теби који си нам показао свјетлост. Јовићевић преводи алтернативно: „Слава Теби [Боже] што си [који си] нам показао светлост” (Јовићевић 2019: 18). Прокоментарисаћемо нијансе по којима се два (заправо: три) превода разликују.

Ми полазимо од тога да је у апотеози као фразеолошком жанру елидиран облик трећег лица једнине императива у оптативном значењу: слава [бјдн] ’нека је слава’, а не треће лице једнине презента слава [јестѣ] ’слава јесте’. Партицип је у одређеном виду: тѣѣѣ показавшѣмѣ ’теби који си нам показао’, а то указује на чисто атрибутивну функцију. Да је партицип у неодређеном виду, реализовала би се полупредикативна функција па би се могло реконструисати узрочно значење: тѣѣѣ показавшѣ ’теби јер си нам показао’. Другим ријечима, морамо остати код нашег превода.

3.5. Прелазећи на с е м а н т е м е (семантичку вриједност лексичких јединица), а оне су у центру наше пажње у овом чланку, издвојићемо за анализу и прокоментарисати најприје значење ортографеме **бријег**, а то је, по нашем мишљењу, семантички русизам у значењу које има руски пуногласни облик (р. **бѣрег** ’обала’). Именица је посвједочена и у *Духовном завјештању*, и у 17. медитацији у прози, и у једној од двије споменарске пјесме из *Билежнице*.

(1) Употријебљена је именица *бријег* двапут у самом *Духовном завјештању*, у 1. стиху (по нашој версоллошкој интерпретацији), у локативу с предлогом *на* у значењу акузатива, и у 12. стиху, у генитиву с предлом *с* [види т. 3.2].

Радојица Јовићевић је за прву потврду покушао да нађе семантичко објашњење занемарујући потпуно другу. Он најприје наводи текст у својој редакцији: „Хвала Ти, Господи, јер си ме на бријегу [= на бријег, на гору, на висину – Р. Ј.] једнога Твојега свјета [<свѣта = једне твоје свјетлости, а не свијета – космоса! – Р. Ј.] удостојио извести и зраках једнога Твојега дивног сунца благоволио напојити” (Јовићевић 2019: 13), затим га интерпретира (да не кажемо преводи): „удостојио извести на висину једне своје свјетлости” (Јовићевић 2019: 16), потом наглашава „да реч *бријег* Његош овде није употребио као *русизам* (у значењу обала), већ као *србизам*, што значи: *брдо*, *гора*, а метафорично – *висина*. Што се, пак, тиче облика *свјета* у наведеној реченици, ову реч ијекавизирају сви осим Исидоре Секулић. Ни овога пута она овај црквенословенизам не прилагођава савременоме изговору, него га само транскрибује, чиме му чува значење у датом контексту: свјет = свјетлост. Ијекавизацијом овога црквенословенизма добија се смисао као у Ћиласовој реченици, да је ’Његош... радосно захвалан што је на једном од свијетова надојен творачком свјетлошћу” (Ћилас 1988: 538), а смисао реченице је, по Јовићевићевом мишљењу, друкчији: „Хвала Ти, Господи, јер си ме на гору [= на висину – Р. Ј.] једнога Твојега свјета [= једне твоје свјетлости, а не свијета = космоса! – Р. Ј.] удостојио извести и [на тој висини – Р. Ј.] зраках [зрацима, лучама – Р. Ј.] једнога Твојега дивног сунца благоволио напојити” (Јовићевић 2019: 18).

Јовићевић је имао претходнике, на које се, иначе, у чланку и позива. Исидора Секулић, мада је из неког издања преузела јекавски умјесто ијекавског облика: „Хвала ти Господи, јер си ме на бријегу једнога твога свјета удостојио извести” (Секулић 1951: 364 (подвукао Р. М.)), именицу тумачи као и Ћилас, што значи правилно: „Он не каже да се родио на земљи, него да је ’изведен’ на једном од светова васионе” (Секулић 1951: 365).

И Димитрије Калезић је сматрао да именица *бријег* има српско значење, али не метафорично ’висина’: „Његош захваљује Господу [...] што га је удостојио пажње и извео на бријег (брдо – ово је србизам, а да је русизам – значио би: на обалу) и из зрака једнога свога сунца напојио” (Калезић 2009: 144) (и Калезић се служио неким издањем у којем је умјесто Његошевог **и зраках** стајало *из зрака). Од исте семантизације аутор полази и у другом контексту: „То није пут у неизвјесност и непрозирни мрак, јер је Његову сјенку назрио, видио као у скици, са бријега којим је корачао” (Калезић 2009: 145).

Јовићевићево тумачење *Духовног завјештања* у наведеном сегменту, ма како оно било инспиративно, не може се прихватити, али оно показује колико

је важна лексичко-семантичка реконструкција русизама и црквенославенизама у Његошевим текстовима. А не можемо прихватити наведено тумачење са следећом аргументацијом.

1° Сам Његош је ријеч „ијекавизирао”, тј. употребио ијекавски облик: **свіета** (л. 1). Именица *свѣѣт* има оно значење које у првом издању *Луче микрокозма* има хомоним (хомофон, а не хомограф) **міръ** ’небеско тијело’, а не ’свемир’ (у значењу ’свемир’ Његош користи именицу *свѣсвѣѣтѣ*, скуп свих свјетова). Захваљује се пјесник Господу што га је изволио извести на обалу једнога свога небеског тијела, тј. на Земљу, и напојити зракама једне своје звијезде, тј. Сунца (Његошу је *сунце* заједничка именица у значењу ’звјезда’). Напомињемо да су се, по старом руском правопису који и Његош (односно Сарајлија као приређивач издања *Луче*) примјењује, хомоними граfiјски разликовали: с десетеричким **і** писала се именица **міръ** у значењу ’свијет’, са осмеричким **и** – именица **миръ** у значењу ’мир, спокој’. Такво разликовање није карактерисало и канонски старославенски језик (у оба значења се писало *миръ*).

2° У генитиву множине: **зракахъ** (л. 1) именице *зрѣк* и *зрѣка* су хомоними, али Његош у значењу ’зрак свјетлости’ употребљава само ову другу, па је посвједоченом партитивном генитиву, више аналоган него синонимичан, инструментал *зрѣкама*, а не *зрацима, како Јовићевић наводи.

3° Именица *бријег* има исто значење у 1. и 12. стиху, па би се Јовићевићево тумачење, кад би оно било оправдано, с облика локатива у функцији акузатива (*на бријегу*) морало протегнути и на облик генитива (*с бријега*), па би онда гласило: свијетлу сјенку светилишта божественога пјесник је назрио још с висине [једне господње свјетлости] којом је ходао, тј. коју су његови смртни кораци мјерили! Наравно, Јовићевић своје тумачење именице *бријег* не протеже на генитив из 12. стиха јер би оваква контекстуализација показала сву апсурдност понуђеног тумачења. С друге стране, не каже ни да разматрана именица има различито значење у завршном контексту у односу на почетни (нема сумње да је то не само исто значење него и тај исти *бријег*).

(2) У 19. медитативној пјесми у прози предлошко-падежна веза *на бријегу* има исто лексичко значење као и у *Духовном завјештању* – ’на обали’ (само што је локатив у својој а не у акузативној значењу):

Када се зраке [зрѣке] сунчане [сунчанѣ] угасе на нашему бријегу,
 онда величествени символ Створитеља
 у неизбројнима [унейзброѣнѣма] пламовима
 затрепти у подножије Његова престола.
 [МПП 19].

Уосталом, у *Речнику Његошева језика* овим примјером илуструје се значење „4. фиг. *Планета Земља*” (Стевановић и др. 1983 I: 52, s. v. *бријег*).

(3) У једној од двије споменарске пјесме из *Биљезнице*, у 4. шеснаестерцу пјесме „У врстама таинственим...”, акузатив (дйжѣ) *бријег* има очигледно значење ’(дйжѣ) обалу’:

њиме море [море] кругом себе
бријег диже кад бјеснује.
[УВТ 4].

3.6. Ортографема свијет (и њена фонетска варијанта с једносложним рефлексом дугог јата) раслојава се на неколике семантеме.

(1) У *Духовном завјештању*, у почетном стиху прве строфе: на бријегу једнога Твојега свијета [ДЗ 1], реализује се семантема ’небеско тијело, мир’, која се конкретизује контекстуалним синонимом у завршном стиху строфе: на Земљи [ДЗ 3]. Ми овдје коригујемо претходне своје публикације: именицу *Земља* у *Духовном завјештању* одсад пишемо с великим почетним словом.

(2) Јовићевић пише: „Треба рећи да Његош у своме опусу употребљава обе лексеме – и свјет и свијет, с тим што свјет употребљава само у значењу светлост, на пример: ’под жалосним свјетом плачуће планете’ (у песми *Тројица вас насамо, један другог не гледа*, стих 57); и метафорично: ’до рођења свјета истинога [Исуса Христа; до хришћанства] / ви пресретни поклонници сунца’ (*Луча микрокозма*, VI, 253–254)” (Јовићевић 2019: 17). – Прокоментарисаћемо примјере које Јовићевић наводи.

У пјесми чија су прва два стиха (*Ко си ти? – Филозоф. Ко си ти? – Астроном. / А ко ти? – Појета. Чудновата друштва!*) истовремено и мото и наслов, а коју Јовићевић наводи по трећем стиху (оригинал пјесме ми смо пронашли у Петрограду), именица *свијет* с једносложним рефлексом дугог јата потврђена је и у значењу ’свјетлост’, у 58. стиху:

Ал су мога чувства струне деликатне:
ја кад виђу цв’јетак ноћу порођени
под жалостним св’јетом плачуће планете,
он ми душу зажди чудества рођењем;
[ФАП 56–59],

и у значењу ’небеско тијело, мир’, у 23. стиху:

„Дјело ми је мислит, мислит и мислити,
дужност ми је тихост, дужност ми је мудрост.
Ја не видим људе више него мраве –
сожаљујем људе од њине глупости!
Гледам море исто као капју воде,
како искру иједну – тако сунце сматрам!
Све на св’јет презирем, па и само себе!”
[ФАП 17–23],

при чему је у 58. стиху једносложни рефлекс дугог јата означен графемом „јат” (Подъ жалостнимъ свѣтомъ), како то пјесник редовно чини, док је у 23. стиху тај рефлекс означен двјема графемама (Све на свиетъ), а тако га пјесник обиљежава врло, врло ријетко.

Према *Рјечнику Луче микроkozма* именица *свијет* има у том спјеву дванест потврда, од којих су три, из силабичких разлога, с дифтоншким рефлексом јата:

свѣјет (12) *им. м.р. јд. ном.*: свѣјет жѣљи || нѣ знā | угòдити. [183]; *ак.*: нѣго њѣ сам || нā свиет | йзишā [1274]; (*с дифт. рефл. јата*): вѣћ трѣпѣтом || св*јѣт свѣтòвā | глѣдāх [429]; *ген.*: Од свѣјета || на кòм мй | сјѣжāсмо [434]; (*с дифт. рефл. јата*): до рођѣња || св*јѣта | йстинòга [2183]; *дат.* (*с дифт. рефл. јата*): по блйједòм || тумāрāхū | св*јѣту [826]; *мн. ном.*: свй свѣтови || без òчй* сū | мрāчни!« [368]; *ак.*: пā бих дрўгѣ || йзнова | свѣтове [1138]; (*у функц. инстр.*): мѣђу сūнца || плāмтѣћѣ | свѣтове [312]; *ген.*: òдведе ме || у цāрство | свѣтòвā*. [302]; вѣћ трѣпѣтом || св*јѣт свѣтòвā | глѣдāх [429]; *дат.*: нѣг подвйжнйм || мнòго | свѣтовима, [336] (уп. Маројевић 2016: 824 (исправљамо двије омашке у одредници)),

и све имају значење ’небеско тијело, мир’, па и у 2183. стиху на који се Јовићевић позива:

„Ò нѣвинй синови природе,
ò мўдрости проста најсјājнија,
до рођѣња св*јѣта истинога
ви прѣсретњй поклонйци сунца,
ви сте вјѣрнй небесни синови, [...]”
[ЛМ 2181–2185].

Стих 2183. значи ’прије стварања свијета заснованог на истини’, тј. *свијет истини* синоним је израза *мир божији*.

(3) У наставку Јовићевић тврди: „Реч свијет пак употребљава и у значењу свјет/лост (ређе) и у значењу св/иј/ет (космос, свет...). Пример за оба значења у истом стиху: ’Је л’ вишега чуда икад било / откад паде свијет на свијету’ (*Шћепан Мали*, III 11–12)” (Јовићевић 2019: 17). – У 1697. стиху посљедњег Његошевог спјева, како смо (подробније) показали у раду о фразеолошким контекстима у *Шћепану Малом* (Маројевић 2021б: 115–119), а прије тога (сажето) и у критичком издању спјева (Маројевић 2020: 662):

и све оно што се изрећ може
за похвалу правоме витештву –
све ви ово данас надвисисте.
Је л’ вишега чуда икад било
откад паде свѣјет на свијету?
[ШМ 1693–1697].

локатив у функцији акузатива (*на свијету*) односи се на Земљу, а номинатив (*свијет*) – на народ, тј. на људски род, а не на свјетлост, тако да стих значи ’од

постанка свијета'. Стара ера (од постанка свијета) почиње 5508 година прије Христовог рођења, али је Његош ту традицију о постанку свијета повезао са својом космогонијском концепцијом из *Луче микрокосма* (откад „паде” на Земљу Адам с Евом и њиховим потомством).

Додаћемо овдје контекст из *Луче микрокосма*:

Једнога ће сунца зраке сјајне
шар движими земни освјетљати:
моћ ће људи са својега шара
на узанџ своје поднебије
виђет доста мојијех мировā,
[ЛМ 2051–2055].

који показује да ће сунчане зраке освјетлити Земљу приликом њеног настанка (наравно, по космогонијској концепцији Његошевој).

3.7. Исходи. – Закључићемо ово разматрање трима оцјенама, које би могле чинити и „Пролог” а не само „Епилог”, и које су само наизглед противрјечне.

(1) На Деветом лингвистичком скупу „Бошковићеви дани”, 26. маја 2016. у Подгорици, Радојица Јовићевић није сачекао дискусију него је одмах послје свог реферата отишао – журио је на воз или на авион, тако да ја нисам могао изнијети аргументе за другачије тумачење разматраних ортографама и семантема. С друге стране, кад је изашло моје критичко издање *Биљезнице*, обавијестио сам колегу Јовићевића, али он није могао доћи на Сајам књига 2017. године, из здравствених разлога. Тако смо остали ускраћени за неостварени експеримент: како би изгледала његова студија (прва публикација: Јовићевић 2016), шта би у њој мијењао, и да ли би нешто мијењао, у првој или у другој публикацији текста?

(2) Да је Јовићевић у Подгорици сачекао дискусију, или у Београду да је имао прилике да прочита моју аргументацију, и да је свој текст измијенио, још више бисмо остали ускраћени: не бисмо видјели како Његошев поетски текст и његове симболичне асоцијације инспиришу писце и филологе на веома занимљиве интерпретације.

(3) Најзад, да је било доступно критичко издање *Духовног завјештања*, и *Тестаментa* у цјелини, дискусија би се водила са других позиција. У овом пак нашем прилогу за дискусију – све се своди на двије ортографе и семантеме, на синтагму „на бријегу једнога Твојега свијета”, остало су узгредне појединости.

ИЗВОРИ

- ВГ:** *Виенацъ горскій* [факсимил аутографа рукописне верзије *Горског вијенца* Петра Петровића Његоша из 1846. године]. У: Александар Карађорђевић 1931; Миловић 1982; Павићевић Б. 1985: 5–41.
- ГВ:** Петар II Петровић-Његош, *Горски вијенац*. У: Медаковић 1847: 1–116 (прво издање); Маројевић 2004а и Маројевић 2005а: 35–222 (критичко издање); Маројевић 2018: 161–268 и Маројевић 2021а: 201–327 (основно издање); акценатско издање је у рукопису.
- ДЗ:** Петар II Петровић-Његош, *Духовно завјештање*. У: Маројевић 2017а: 568–570 (аутограф), 371–376 (критичко издање).
- ЛМ:** Петар II Петровић-Његош, *Луча микроkozма*. У: Маројевић 2016: 19–101 (репринт првог издања), 105–224 (критичко издање), 903–1020 (акценатско издање); Маројевић 2017б: 62–223, Маројевић 2018: 67–149 и Маројевић 2021а: 107–189 (основно издање).
- МП:** Петар II Петровић-Његош, *Медитације у прози*. У: Маројевић 2017а: 34–61 (аутограф и транскрипт), 325–346 (критичко издање).
- С:** Петар II Петровић-Његош, *Свободијада*. У: Маројевић 2024в.
- СП:** Петар II Петровић-Његош, *Спровод праху С. Милутиновића*. У: Маројевић 2022б: 166–168 (основно издање); Маројевић 2022в: 25–27 (критичко издање); Маројевић 2024б (акценатско издање)].
- УВТ:** Петар II Петровић-Његош, „У врстама таинственим...”. У: Маројевић 2017а: 144–145 (аутограф и транскрипт), 364–366 (критичко издање).
- ФАП:** Петар II Петровић-Његош, *Филозоф, астроном, појета*. У: Маројевић 2004б и Маројевић 2007.
- ШМ:** Петар II Петровић-Његош, *Шћепан Мали*. У: Маројевић 2020: 19–225 (репринт првог издања), 227–486 (критичко издање), 1011–1153 (акценатско издање); Маројевић 2018: 289–449 и Маројевић 2021а: 347–533 (основно издање).

ЛИТЕРАТУРА

- Александар Карађорђевић 1931:** А. [= Александар Карађорђевић]. Петар Петровић Његош. *Виенацъ горскій*. [Аутограф, у којем изворно нису били означени листови]. Тисак и уметничка опрема књиге Ј. Бласника Насл. – Љубљана, [1931]. (С релефом обновљене Његошеве капеле на корици).

- Банашевић 1925:** Н[икола] Банашевић, К тумачењу „Горскога Вијенца”, *Летопис Матице српске*, ХСІХ, књ. 306, св. 1 (октобар 1925), 57–59.
- Банашевић 1973:** П. П. Његош, *Горски вијенац*. Критичко издање с коментаром приредио Никола Банашевић, Београд: Српска књижевна задруга.
- Банашевић ⁷1993:** П. П. Његош, *Горски вијенац*. Критичко издање с коментаром приредио Никола Банашевић, Београд: Српска књижевна задруга.
- Банашевић, Стевановић 1975:** Петар II Петровић Његош, *Свободијада. Глас каменштака*. Текст приредили Никола Банашевић [и] Михаило Стевановић. Белешке и објашњења написао Никола Банашевић, Београд: Просвета – Цетиње: Обод. (Целокупна дела Петра II Петровића Његоша. IV издање. Књ. 2). [Фототипија III издања (Београд: Просвета – Цетиње: Обод, 1974)].
- Барац 1947:** Р. Р. Njegoš, *Gorski vijenac*. U spomen stogodišnjice prvog izdanja, Priredio: Antun Barac, Zagreb: Matica hrvatska.
- Бошковић, Латковић 1952:** Петар Петровић Његош, *Горски вијенац*. Текст приредили за штампу Радосав Бошковић и Видо Латковић. Биљешке и објашњења написао Видо Латковић, Београд: Просвета. (Цјелокупна дјела П. П. Његоша. Књ. 3). (Прво издање.)
- Бошковић, Латковић 1957:** Петар Петровић Његош, *Горски вијенац*. Текст приредили за штампу Радосав Бошковић и Видо Латковић. Биљешке и објашњења написао Видо Латковић, Београд: Просвета. (Цјелокупна дјела П. П. Његоша. Књ. 3). (Допунски тираж првог издања.)
- Вуковић 1942:** Јован Ј. Вуковић, Тумачење једног израза у „Горском вијенцу”, *Просветни гласник*, [Београд], март–април–мај 1942, LVIII/3–5, 216–218.
- Вуковић 1955:** Ј[ован] Вуковић, Целокупна дела П. П. Његоша, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, XXI/3–4, 331–347.
- Вуксан 1925:** Душан Д. Вуксан, Тестаменат Владике Рада, *Ловћенски одјек*, Цетиње, 1/7–12, 166–169. (*Тестамент* је на стр. 168–169).
- Вуксан 1926/2023:** Душан Д. Вуксан, Тестаменат Владике Рада. У: *Споменица Петра II Петровића-Његоша – владике Рада: 1813–1851–1925*. Уредио Душан Д. Вуксан, [Цетиње]: Издање Главног одбора за пренос Његошевих кости (штампа Државне штампарије на Цетињу), 1926, 166–169. (*Тестамент* је на стр. 168–169). Фототипско издање. Цетиње: Митрополија црногорско-приморска, 2023.

- Вуловић 1886:** Свет[ислав] Вуловић, *Његушев „Горски вијенац” у немачком преводу*: Прештампано из „Самоуправе”, Београд, 1886. (Претходно објављено у: *Самоуправа*, Београд, 18. јуна 1886, I, бр. 40, 1–2; 19. јуна 1886, I, бр. 41, 1–2; 20. јуна 1886, I, бр. 42, 1–3; 22. јуна 1886, I, бр. 43, 1–2; 17. јула 1886, I, бр. 64, 2–3; 19. јула 1886, I, бр. 66, 1; 20. јула 1886, I, бр. 67, 1; 22. јула 1886, I, бр. 69, 1; 24. јула 1886, I, бр. 71, 1; 27. јула 1886, I, бр. 73, 1–2).
- Вушовић ²1936:** *Цјелокупна дјела Петра II Петровића Његоша*. У редакцији Данила Вушовића. Београд: Народна култура.
- Геземан 1925:** *Ерлангенски рукопис старих српскохрватских народних песама*. Издао Герхард Геземан, Ср. Карловци. (Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, прво одељење: споменици на српском језику, књ. XII).
- Ћилас 1988:** Милован Ћилас, *Његош – песник, владар, владика*, Београд–Љубљана: Zodne.
- Ђукић 1941:** П. П. Његош, *Горски вијенац*. Предговор и коментар Т[рифунa] Ђукића, Београд: Издавачко и прометно а. д. Југоисток.
- Ђукић ²1944:** П. П. Његош, *Горски вијенац*. Предговор и коментар Т[рифунa] Ђукића. Београд: Издавачко и прометно а. д. Југоисток.
- Јовићевић 2002:** Радојица Јовићевић, Поводом црквенословенизама у Стевановићеву и Бошковићеву Рјечнику уз цјелокупна дјела Петра II Петровића Његоша, *Живот и дјело академика Михаила Стевановића*. Радови са научног скупа: Подгорица, 16. и 17. маја 2002, Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности, 355–362.
- Јовићевић 2004:** Радојица Јовићевић, Јован Вуковић као његошолог, *Живот и дјело академика Јована Вуковића*: Зборник радова са научног скупа одржаног у Плужинама 08. и 09. новембра 2003, Подгорица: Редакција монографије Пива и Пивљани, Скупштина општине Плужине, 39–47.
- Јовићевић 2006:** Радојица Јовићевић, Два Његошева игумана, *Гласник одјељења умјетности*, Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности, бр. 24, 1–16.
- Јовићевић 2007:** Радојица Јовићевић, „Збили ти се снови на Турчина”: П. П. Његош, *Горски вијенац*, 518, *Гласник одјељења умјетности*, Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности, бр. 25, 51–68.
- Јовићевић 2008:** Радојица Јовићевић, Којим је језиком писао Његош, *Језичка ситуација у Црној Гори – норма и стандардизација*. Радови са

међународног научног скупа: Подгорица, 24. и 25. мај 2007, Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности, 91–96.

- Јовићевић 2014:** Радојица Јовићевић, О тумачењима стиха „Што се црним задоји ђаволом...”, *Гласник одјељења хуманистичких наука*, Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности, бр. 1, 111–120.
- Јовићевић 2016:** Радојица Р. Јовићевић, Књижевни род, мото и језик Теста-мента Петра II Петровића Његоша, *Девети лингвистички скуп „Бошковићеви дани”*: Вук Стефановић Караџић и Петар Други Петровић Његош. Радови са научног скупа 26. маја 2016. г. Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности, 97–109. [Незнатно скраћен, рад је поново објављен, уп.: Јовићевић 2019].
- Јовићевић 2019:** Радојица Р. Јовићевић, Књижевни род, мото и језик Теста-мента Петра II Петровића Његоша, *Језик данас*, нова серија, Нови Сад: Матица српска, XV/14, 12–19.
- Калезић 2009:** Димитрије М. Калезић, *Његошеве теме*, Београд: Издавачки фонд Српске православне цркве Архиепископије београдско-карловачке, 143–146 (Смисао Његошевог тестаментa: Његошево крајње одредиште).
- Ковачевић 1940:** *Горски вијенац*. Историческо собитије при свршетку XVII вијека. Сочиненије Петра Петровића Његоша владике црногорскога. [Приредио Божидар Ковачевић], Београд: Луча, библиоте-тека Задруге професорскога друштва.
- Латковић 1929:** Видо Латковић, Неколико места у „Горском Вијенцу” (поводом 9 издања Г. В. с коментаром г. Решетара). [1], *Записи* (Цетиње) III, књ. V, св. 6 (децембар 1929), 351–355.
- Латковић 1930:** Видо Латковић, Неколико места у „Горском вијенцу” (поводом коментара г. Решетара). (2), *Записи* (Цетиње) IV, књ. VI, св. 3 (март 1930), 152–156. (За први дио критике види: Латковић 1929).
- Љубиша 1868/2017:** *Gorski vijenac*. Historički dogagaj pri svršetku sedamnaestog vijeka. Sačinio Petar Petrović Njeguš vladika crnogorski. Prenio s ćirilice na latinicu s tumačenjem S. Ljubiša. Izdala o svom trošku *Matica Dalmatinska*. U Zadru: Tiskom Narodnoga Lista, 1868; Fototipsko izdanje: Muzeji i galerije Budve, Nacionalna biblioteka Crne Gore „Đurđe Crnojević”, 2017.
- Љубиша 1924:** *Приповијести црногорске и приморске*, Скупио и сложио Стјепан Митров Љубиша, Београд: Српска књижевна задруга.
- Љубиша 2001:** Стефан Митров Љубиша, *Дјела*, Приредио Ново Вуковић, Подгорица: ЦИД.

- Љубиша 2023:** Стефан Митров Љубиша, *Коментарисано издање Горског вијенца Петра II Петровића-Његоша*. Приредио и предговор написао Радмило Маројевић, Будва: ЈУ Народна библиотека Будве – Подгорица: Ободско слово – Београд: Штампар Макарије. [Посебно издање уз Сабрана дјела Стефана Митрова Љубише].
- Маројевић 2002:** Радмило Маројевић, Михаило Стевановић као његошолог. (Фрагменти 1–5), *Живот и дјело академика Михаила Стевановића*, Радови са научног скупа: Подгорица, 16. и 17. маја 2002, Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности, 153–172.
- Маројевић 2004а:** Петар II Петровић-Његош, *Горски вијенац*. Критичко издање, Приредио Радмило Маројевић, Београд: Фонд истине.
- Маројевић 2004б:** Радмило Маројевић, Оригинални рукопис Његошеве пјесме *Ко си ти? – Филозоф. Ко си ти? – Астроном. / А ко ти? – Појета. Чудновата друштва!* (критичко издање и пјесничка структура текста), *Српски језик*, IX/1–2, 465–500. [С црно-бијелим факсимилом на стр. 501–502].
- Маројевић 2005а:** Петар II Петровић-Његош, *Горски вијенац*. Критичко издање. Текстологија, Редакција и коментар Радмило Маројевић, Подгорица: ЦИД.
- Маројевић 2005б:** Радмило Маројевић, Монолог владике Данила „*Бе је зрно клицу заметнуло...*” (критика досадашњих тумачења и научно издање текста), *Радови*, Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци, бр. 8, 11–51.
- Маројевић 2007:** Радмило Маројевић, Сензационално откриће у Петрограду: Пронађен оригинални рукопис Његошеве пјесме *Филозоф, астроном, појета, Слово*, Никшић, IV/11, 105–116. [С факсимилом у боји на двије стране на посебном листу између стр. 116 и 117].
- Маројевић 2016:** Петар II Петровић-Његош, *Луча микрокозма*. Критичко издање. Текстологија, Редакција и коментар Радмило Маројевић, Подгорица: ЦИД – Цетиње: Narodni muzej Srne Gore.
- Маројевић 2017а:** Петар II Петровић-Његош, *Бљезжница*. Критичко издање. Текстологија, Редакција и коментар Радмило Маројевић, Подгорица: ЦИД.
- Маројевић 2017б:** Петр II Петрович-Негош, *Луч микрокозма*. Перевод с сербског Иљи Числова // Петар II Петровић-Његош, *Луча микрокозма*, Основно издање приредио Радмило Маројевић,

Никшић: Епархија Будимљанско-никшићка, Беране, Књижевно друштво „Његош”, Никшић – Београд: „Штампар Макарије”.

- Маројевић 2018:** Петар II Петровић-Његош, *Луча микроkozма. Горски вијенац. Шћепан Мали*. Основно издање. Ортографија и ортоeпија, Редакција и коментар Радмило Маројевић, Никшић: Будимљанско-никшићка епархија – Београд: Удружење за неговање Његошевог дела.
- Маројевић 2019:** Радмило Н. Маројевић, Духовно завјештање – Његошева пјесма у Тестаменту. У: *Српско језичко и књижевно наслеђе на простору данашње Црне Горе. Српски језик и књижевност данас*. Зборник радова са Другог међународног научног скупа одржаног у Подгорици 26–28. маја 2017. године, Подгорица – Нови Сад – Бања Лука: Матица српска, 199–211.
- Маројевић 2020:** Петар II Петровић-Његош, *Шћепан Мали*. Критичко издање. Текстологија, Редакција и коментар Радмило Маројевић, Подгорица: ЦИД – Цетиње: Народни музеј Црне Горе.
- Маројевић 2021а:** Петар II Петровић-Његош, *Луча микроkozма. Горски вијенац. Шћепан Мали. Ноћ скупља вијека*. Основно издање. Ортографија и ортоeпија, Редакција и коментар Радмило Маројевић, Подгорица: ЦИД.
- Маројевић 2021б:** Радмило Н. Маројевић, Фразеолошки контексти у *Шћепану Малом*, *Гласник Одјељења хуманистичких наука*, Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности, бр. 7, 105–134.
- Маројевић 2022а:** Радмило Н. Маројевић, Радосав Бошковић као његошолог. (Увод. Фрагменти 1–3), *Српски језик*, XXVII, 43–76.
- Маројевић 2022б:** Радмило Н. Маројевић, Његошев *Спровод праху С. Милутиновића* (с текстолошког и версолошког становишта), *Српски језик*, XXVII, 131–168.
- Маројевић 2022в:** Радмило Н. Маројевић, Спровод праху С. Милутиновића: (Пјесма-некролог Петра II Петровића-Његоша), *Октоих*, Подгорица, XII/13, 25–52.
- Маројевић 2023а:** Радмило Маројевић, Бранислав Остојић као његошолог. (Увод. Фрагменти 1–4), *Српска баштина*, Никшић, VIII/1, 9–46.
- Маројевић 2023б:** Радмило Маројевић, *Његош и његошолози*. [На корицама: Радмило Маројевић о Његошу и његошолозима], Никшић: Институт за српску културу.

- Маројевић 2023в:** Радмило Н. Маројевић, Пронађен оригинални рукопис Његошеве пјесме *Спровоод праху С. Милутиновића* (I), *Књижевност и језик*, LXX/2, 243–254 (са снимком рукописа на стр. 244, 247).
- Маројевић 2024а:** Радмило Н. Маројевић, Његошев стих (*Збили ти се снови на Турчина!*) [ГВ 518] с морфолошког и семантичког становишта, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, LXXII. [У штампи].
- Маројевић 2024б:** Радмило Н. Маројевић, Пронађен оригинални рукопис Његошеве пјесме *Спровоод праху С. Милутиновића* (II), *Књижевност и језик*, LXXI/1. [У штампи]
- Маројевић 2024в:** Петар II Петровић-Његош, *Епске пјесме*. Основно издање. Ортографија и ортоепија, Редакција и коментар Радмило Маројевић. [У припреми].
- Медаковић 1847:** *Горскій виѐнацъ*[.] Историческо событіе при свршетку XVII вѐка. Сочиненіе П[етра] П[етровића] Н[ѣгоша,] владыке черногор[р]скога. [Приредио Милорад Медаковић]. У Бечу: словима ч[астнихъ] о[таца] мехитариста, 1847. Факсимил првог издања објављиван је као посебна књига (Цетиње: Обод, 1963; Цетиње: Музеји Цетиње, 1984; Цетиње: Народни музеј Црне Горе, 2010; Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности, 2017) и у саставу јубиларног издања (Павићевић Б. 1985: 43–169)) (наводимо важнија издања).
- Меденица, Аранитовић 1987:** *Ерлангенски рукопис: Зборник старих српскохрватских народних песама*. Популарно издање. Приредили Радосав Меденица [и] Добрило Аранитовић, Никшић: Универзитетска ријеч.
- Миловановић, Калезић 1994:** Петар Петровић Његош, *Горски виѐнац*, Приредио Крсто Миловановић, Коментарисао Димитрије Калезић, Никшић: Унирекс – Београд: Народно дело, [1994].
- Миловић 1982:** Јевто М. Миловић, *Рукопис „Горског виѐнца” Петра II Петровића Његоша*, Титоград: Црногорска академија наука и умјетности. Уз издање је одштампан посебан уметак у коме је факсимил рукописа обиљежен странама.
- Младеновић 1996:** Петар II Петровић Његош, *Горски виѐнац*, Приредио Александар Младеновић, Цетиње: Обод.
- Младеновић 2005:** Петар II Петровић Његош, *Горски виѐнац*, Приредио Александар Младеновић, Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности. (Сабрана дјела Петра II Петровића Његоша. Критичко издање, књ. II).

- Назечић 1947:** Петар Петровић Његош, *Горски вијенац*. Са коментаром С[алка] Назечића, [Сарајево]: Свјетлост.
- Његош Писма III:** Петар Петровић Његош, *Цјелокупна дјела*, књ. 9. *Писма III*: 1843–1851. [За штампу приредио, биљешке и објашњења написао Мираш Кићовић], Београд: Просвета.
- Павићевић Б. 1985:** Петар II Петровић-Његош, *Горски вијенац*, Уредник Бранко Павићевић, Титоград: Црногорска академија наука и умјетности и др. Издање садржи факсимил рукописа обиљежен листовима (стр. 5–41) и репринт првог издања (стр. 43–169).
- Павићевић В. и др. 1947:** *Горски вијенац* Петра II Петровића Његоша, Редактор издања Видо Латковић. Објашњења саставио Вуко Павићевић, а рјечник Јован Вукчевић, Цетиње: Издање Одбора за прославу стогодишњице Горског вијенца.
- Радовић 1947:** Владимир Поповић, *Његош и наше вријеме*; П. Петровић Његош, *Горски вијенац 1847–1947*; Ђуза Радовић, Редакција и Коментар, Загреб: Просвјета.
- Решетар 1890:** *Горски вијенац* владике црногорскога Петра Петровића Његоша, Увод и коментар написао Милан Решетар. У Загребу: штампала „Дионичка тискара”.
- Решетар ²1892:** *Горски вијенац* владике црногорскога Петра Петровића Његоша, Протумачио га Милан Решетар. Једанаесто, државно, издање. [Друго издање с коментаром Милана Решетара]. У Биограду: Државна штампарија.
- Решетар ⁷1920:** *Горски вијенац* владике црногорскога Петра Петровића Његоша, Седмо издање с коментаром Милана Решетара. У Биограду: Издање С. Б. Цвијановића.
- Решетар ⁸1923:** *Горски вијенац* владике црногорскога Петра Петровића Његоша, Осмо издање с коментаром Милана Решетара, Биоград: Издање С. Б. Цвијановића.
- Решетар ⁹1928:** *Горски вијенац* владике црногорскога Петра Петровића Његоша, Девето издање с коментаром Милана Решетара, Биоград: Издање С. Б. Цвијановића.
- Решетар ¹⁰1940:** *Горски вијенац* владике црногорскога Петра Петровића Његоша, Десето издање с уводом и коментаром Милана Решетара, Београд: Државна штампарија.
- Секулић 1951:** Исидора Секулић, *Његошу књига дубоке оданости*: I, Београд: Српска књижевна задруга.

- СС 1994/2-1999:** *Старославјанскиј словарь (по рукописям X–XI веков)*, Под ред. Р. М. Цейтлин, Р. Вечерки и Э. Благовој, Москва, 1994; 2-е изд. [репринт], Москва, 1999.
- Стевановић 1976:** Михаило Стевановић, *Језичка тумачења у коментарима Његошева Горског вијенца*, Београд: Српска академија наука и уметности.
- Стевановић 1990:** Михаило Стевановић, *О језику Горског вијенца*, Београд: Српска академија наука и уметности, Научна књига.
- Стевановић, Бошковић 1954:** *Рјечник* [уз пјесничка дјела П. П. Његоша], Рјечник саставили Михаило Стевановић и Радосав Бошковић, Београд: Просвета. (Цјелокупна дјела П. П. Његоша. Књ. 6). [И издање].
- Стевановић, Бошковић 1957:** *Рјечник* [уз пјесничка дјела П. П. Његоша], Рјечник саставили Михаило Стевановић и Радосав Бошковић, Београд: Просвета. (Цјелокупна дјела П. П. Његоша. Књ. 6). [Додатни тираж I издања].
- Стевановић и др. 1983 I:** *Речник језика Петра II Петровића Његоша*, [На корицама: *Речник Његошева језика*], Израдили Михаило Стевановић и сарадници Милица Вујанић, Милан Одавић и Милосав Тешић, Уредник Михаило Стевановић, Књ. I, Београд: Српска књижевна задруга и др.
- Томовић 1986:** Слободан Томовић, *Коментар Горског вијенца*, Никшић: Универзитетска ријеч – Београд: Партизанска књига.

РАДОИЦА ЙОВИЧЕВИЧ – НЕГОШЕВЕД (ВВЕДЕНИЕ. ЭТЮДЫ 1–3)

Резюме

В настоящей работе рассматриваются два десятисложника поэмы «Горный венец» сербского поэта эпохи романтизма Петра II Петровича-Негоша (поэма написана в 1846 г., а первое её печатное издание вышло в свет в феврале 1847 г.), а также один свободный (трёхтактный) стих «Духовного завещания» (тестамент, написанного 20-го мая 1850-го года (по старому стилю) в Прчане недалеко от Котора) с точки зрения лингвистики и поэтики «темных мест» в свете попыток их толкования Радоицей Йовичевичем, ординарным профессором Белградского университета. Во всех этюдах приводится полная предыдущая и последующая история вопроса, которая в ряде случаев уточняется. Во вводной части статьи даётся общий обзор статей Йовичевича, посвящённых исследованию поэтического творчества, языка и стиля поэта.

В первом этюде (п. 1 настоящей статьи) рассматривается грамматическое и лексическое значение словоформы **збили (се)** в 518-м стихе «Горного венца», а также толкование трех заключительных стихов реплики Вука Мичуновича: крупно нешто учиш у памети / (збили ти се снови на Турчина!), / а ја зебем од много мишљења. [ГВ 517–519]. Из двух конкурирующих толкований словоформы **збили (се)** – первое: перфект (с опущенной глагольной связкой) *збили се* глагола *збити се*¹ (р. **сбить(ся)**, **собьют(ся)**, **сбйли(сь)**), второе: оптатив *збили се* в значении «пусть сбудутся» глагола *збйти се*^{II} (р. **сбыться**, **сбудутся**, **сбылись**) – правомерным является только второе.

Во втором этюде (п. 2 настоящей статьи) рассматривается грамматическое и лексическое значение словоформы **ђаволомъ** в 685-м стихе «Горного венца», а также толкование всего двустушия: Што се [с] црним задоји ђаволом / обешта се њему до вијека. [ГВ 685–686] в аспекте лингвистики, поэтики и лингвокультурологии. Исследование подтверждает правомерность реконструкции предлога **съ** перед словоформой (твор.п.) **ђаволомъ**.

В третьем этюде (п. 3 настоящей статьи) рассматривается лексико-семантическая интерпретация словоформ (местн.п. в знач. вин.п.) **на бриегу** и (род.п.) **свіета** в 1-м стихе «Духовного завещания» Негоша: „Хвала Ти Господи јер си ме на бриегу једнога Твојега свијета достојно извести“ [ДЗ 1]. Критический анализ подтвердил, что в «Духовном завещании» представлены в первом случае адаптированный русизм (*бриег* в значении «берег»), а во втором – сербское слово *свијет* в значении «мир» (по старой русской орфографии **міръ**).

Ключевые слова: Петр II Петрович-Негош, поэма «Горный венец», «Духовное завещание», оптатив, реконструкция предлога *с*, семантемы.

Радмила Н. Маројевић